

de plant in het volksgeloof

door han alta

NEDERLANDSE
JEUGDBOND VOOR
NATUURSTUDIE

Trieke Margadant.

DE PLANT IN HET VOLKSGELOOF

TEKST, TEEKENINGEN EN OMSLAG-LINOLEUMSNEDE

DOOR

HAN ALTA

UITGAVE „DUIVELSCOMPAGNIE"

Al een heele tijd – liepen we met plannen rond om de "Duivelsverhalen", zoals de plantlore in N.J.N.-kringen genoemd wordt, eens op te schrijven om zodoende de vele belangstellenden een zeer beknopt , maar interessant en duidelijk uittreksel te verschaffen uit de vele vaak moeilijk te verkrijgen boeken en geschriften.

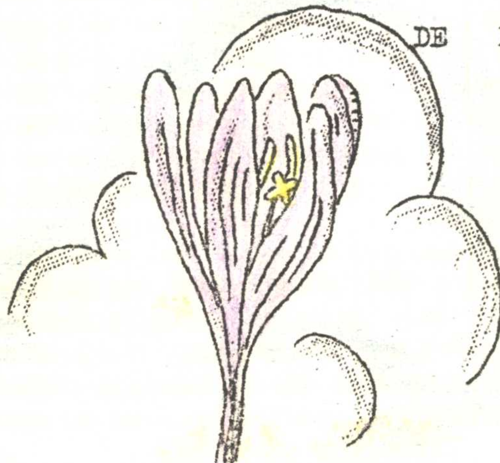
Voor we echter tot deze uitgave kwamen is heel wat werk verzet. Het begon zo . . . In de voorzomer van '38 vond Han wat gegevens over de plantlore. Enthousiast over die nieuwe studie, wierp hij zich op enige boeken hierover en werkte ze door. Langzamerhand ontstond een heel uittreksel uit allerlei geschriften, nog aangevuld met waarnemingen en gegevens van eveneens enthousiaste mensen. Zo groeide het uittreksel tot een vrij lijvige collectie van aantekeningen. De duivelsexcursies, die hetzelfde jaar nog in de kampen en vooral ook in District III gehouden werden, herinneren velen zich. Het nieuwe natuurstudieonderwerp sloeg enorm in en iedereen wilde het uittreksel lenen. Dit ging natuurlijk niet. Er werd een plan gemaakt om een aantal copieën voor het overschrijven uit te lenen, enz. Hiervoor moest de stof toch in ieder geval eerst geordend en leesbaar gemaakt worden. Daarom besloot een aantal mensen de knoop door te hakken en er ineens wat behoorlijks van pogen te maken. Zo gebeurde het, dat tijdens een particuliere excursie in Eyckenstein spontaan " De Duivelscompagnie " werd opgericht, die het financieel en ook practisch mogelijk maakte om de verhalen gestencild uit te geven. De duivelscompagnie breidde zich spoedig uit tot een

safe onderneming.

De inhoud van het boekje is gerangschikt volgens een bepaald plan. Daar het is opgebouwd uit een aantal losse gegevens kon het moeilijk een lopend verhaal worden, iets wat aan de leesbaarheid o.i. weinig afdoet. Je kunt op dit schema prachtig voortbouwen, door eigen gegevens erbij te voegen Nu ligt het helemaal niet in de bedoeling van dit boekje om te maken, dat er alom in de Bond duivelsexcursies worden gehouden. Daar is het trouwens te beknopt voor. Veeleer werd het geschreven om aan te tonen, hoe veelzijdig en onuitputtelijk het gebied der natuurstudie is. We denken hierbij nog eens aan onderwerpen als bloembestuiving, -biologie, plan - tensociologie e.a. Wij, plantenmensen staan eigenlijk ver achter bij de vogellui, die immers naast hun soortenkennis al jaren de broedgewoonte, trektheorie e.d. op hun program hebben. Het wachten is nu op den vogelman, die de vogellegen - den verzamelt, want . . . ze zijn er, en wat meer zegt: er zijn ook mensen mee bezig!

Behalve Han, die de copy verzamelde en neerschreef en tevens de linoleumsnede en tekeningen vervaardigde,werkten nog een aantal andere mensen mee aan het totstandkomen der uitgave: Rie van Benthem beheerde de financiën en verzorgde de administratie, Geerlof Wassink corrigeerde de copy en maakte ze "persklaar", terwijl Victor Westhoff zorgde voor een laatste "persrevisie". Van deze plaats nog onze hartelijke dank aan alle leden van de Duivelscompagnie voor hun belangeloze medewerking, want we weten, dat allen hun beste krachten geven wilden voor het slagen der uitgave.

DE DUIVELSCOMMISSIE

Merkwaardig is het verschijnsel, dat we steeds na een periode van opgang het tegenovergestelde, dus een periode van neergang krijgen. Na een bepaalde tijd keert dan alles weer tot het oude terug, zij het dan enigszins gewijzigd. Het beste zien we dit in de mode. Korte rokken-lange rokken, hoge stijve boorden - luchtige laaggesneden halzen, enz. steeds wisselend, steeds terugkerend. En zo is het eigenlijk met alles. We hebben een tijdperk achter ons van zakelijkheid, waarin een jeugd, die alleen in concreties dacht, die zakelijk was en die alle romantiek kinderachtige onzin vond. En nu, in deze minder rooskleurige tijd, nu alle nuchtere zakelijke dingen alleen nog maar over menselijke ondeugden als oorlog en geweld handelen, zien we de mensen terug vluchten naar de romantiek. De ouderen maken van de oude sprookjes als Sneeuwwitje en de reizen van Gulliver met moderne middelen tekenfilms, en de jeugd, diezelfde nuchtere zakelijke jeugd van enkele jaren terug, verdiept zich in de romantische figuren uit de sagen en legenden, die ze zelf lezen of aan kampvuren en op andere bijeenkomsten voorlezen.

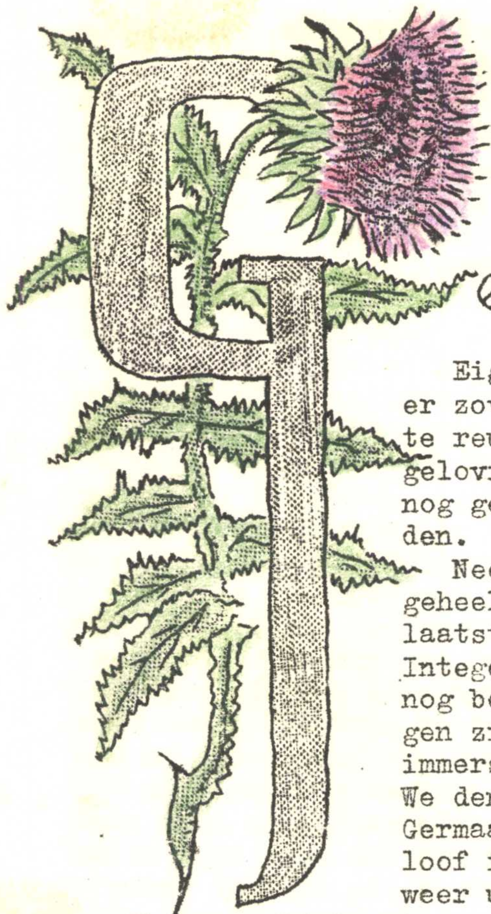
Daarom is het geen wonder, dat het onderwerp, waarover dit boekje handelt enige tijd terug, toen we er mee begonnen, insloeg. Toch is het lang geen gemakkelijk onderwerp. Het schijnt de meeste mensen niet mee te vallen, zich te verplaatsen in de gedachtenwereld van die onontwikkelde mensen, die de sagen en legenden werkelijk geloofden. Als we eens denken aan

het uiterst primitieve of geheel ontbrekende onderwijs, dan zullen we de verhalen niet meer zo kinderachtig flauw zien, maar proberen de diepere grond, die er bijna altijd in is,te begrijpen. Als wij N.J.N.-ers zwerven door de heidevelden en de bossen en we vinden op een van onze tochten bijv. een warkruidsoort, dan mag het hen, die dit kruid nog niet kenden even vreemd aandoen, de plant gestrengeld te zien om een andere plant en deze als het ware dooddrukken. Maar al gauw gaat die bevreemding over in een besef. De flora wordt gegrepen en al gauw wordt de plant als een parasiet gedetermineerd, of wat nog waarschijnlijker is; één van de mensen weet te vertellen, hoe de zaak in elkaar zit. De mensen uit afgelopen eeuwen echter konden de vreemde levenswijze van het warkruid niet zo eenvoudig verklaren. Zij bezaten geen flora's en geen plantkundeboeken, die hen hier voorlichten konden en zo kwamen zij er toe, het kruid als duivelswerk te kwalificeren. De rijke fantasie zag in de draadvormige stengels gelijkenis met een garendraad en zo ontstaat logisch de naam "duivelsnaaigaren". Ongeveer op dezelfde wijze ging het met de brandnetel , zoals elders in dit boekje te lezen is. En met nog vele andere planten. Denk maar eens aan de heksenkringe, heksenbezems, enz.(zie Amoeba 1940).

De oorsprong van de meeste legenden ligt zeer diep; vindt heel vaak zijn grond in de oude godsdiensten of mythologieën zoals de Noorse, Germaanse, Keltische, Griekse en Mohammedaanse. Het is begrijpelijk, dat veel van die legenden erg vervormd zijn. In de eerste plaats werden de verhalen vaak aangepast aan de nieuwe godsdienst, het Christendom. En verderzijn ze vele geslachten lang van vader op zoon oververteld voor ze opgeschreven werden. Maar ook nu nog zijn ze mooi en zeker de moeite waard. Het is een leuke sport en tevens een fijne studie om te zoeken naar de bron en de verklaring van een legende.

In de hier volgende hoofdstukken geven we een aantal legenden en verklaringen weer. Het zijn ze lang niet allemaal. De meeste zijn echte duivelsverhalen, dus legenden,waarin de duivel zelf een rol speelt. Er is echter ook een aantal zgn. Christuslegenden in opgenomen, die wel tot de mooiste behoren.

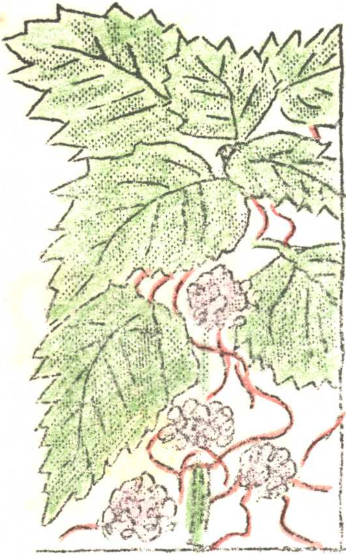

Gevloekte planten

Eigenlijk is het heel geen wonder, dat er zoveel planten zijn, die in een slechte reuk staan en die door eenvoudige, bijgelovige mensen, vaak ook tegenwoordig nog gevloekt of kwade planten genoemd worden.

Neen, het bijgeloof is zeker nog niet geheel en al verdwenen, al is het in de laatste tijd weliswaar sterk verminderd. Integendeel, tal van gebruiken zijn ons nog bekend, die al direct terug te brengen zijn tot de oude volksgeloven, waarin immers de planten een grote rol speelden. We denken hierbij bijv. aan de Noorse en W. Germaanse mythologie en ook aan het bijgeloof in het Christendom, hetgeen dan vaak weer uit deze mythologie stamt.

Het spreekt haast vanzelf, dat dit veel en veel groter was in vroeger tijden, toen de beginselen van natuurwetenschappen onder de Europeanen nog niet zo gemeengoed waren als thans. In onze tijd gelooft men over het algemeen niet meer aan een duivel en heksen, die kwaad kunnen doen, aan tovenaars, kabouters e.d., en zijn deze romantische gestalten verdreven naar de kinderverhalen, waarin ze naar mijn mening zeer onpaedagogisch gebruikt worden. Dit laatste heeft tevens tot gevolg, dat men licht geneigd is, de vaak mysterieuse bekoorlijke legendarische figuren kinderachtig te noemen en ze als flauwe nonsens te verwerpen. Toch is dit jammer, want door iets te vernemen over het volksgeloof, dat op deze figuren berust, leren wij tegelijkertijd een massa over de geschiedenis der planten en dit is even belangrijk en interessant als de kennis omtrent de groeiplaats, bloembestuiving, erfelijk-

heid en dergelijke dingen meer. Immers hoe meer we van een plant weten, zoveel te meer gaat hij voor ons leven, en zoveel te meer zullen we genieten.

Maar genoeg hiervan, ik dwaal af. Ik had het dus over het feit, dat er zoveel planten zijn, die in minder goede reuk stonden en nog staan.

Als we naar buiten trekken, en we zien om ons heen naar de plantenwereld, die er groeit en bloeit, en we bekijken iedere plant eens wat nauwkeuriger, zullen er vele onder zijn, die ons opvallen door hun merkwaardige eigenschappen. We grijpen een brandnetel en . . . branden ons. "Dat is nogal logisch" zeggen wij mensen met moderne wetenschappelijke scholing. "Natuurlijk, dat zijn de brandharen, die op bladeren en stengels staan; door ons aanraken afbraken , waardoor het mierzenzuur, dat uit die haren vloeit in de kleine prikwondjes in onze huid vloeide en daar het typische brandende gevoel veroorzaakte. Deze uitleg is ook wel juist en eenvoudig, maar onze voorvaderen wisten niets van mierenzuur en brandharen en zagen zodoende in onze brandnetel een gevloekte plant. In Vlaanderen noemen de mensen hem "duivelskruid". Die naam zegt genoeg. De duitsers zagen er de tong van den boze in, en zo kreeg hij hier de naam van duivelstongen. De min of meer tongvormige bladeren verklaren hier ook de naam tongen. In Engeland vormde de menselijke fantasie uit die bladeren de vorm van een voorschoot en zodoende ontstond daar voor de brandnetel de naam duivelsvoorschoot. Over het ontstaan van de brandnetel vertelt de volgende merkwaardige legende:

De inwoners van een stad, gelegen in Mecklenburg, hadden veel vis, die gevangen werd in een naburig groot meer. Maar de mensen waren ontevreden, want de vis bedierf en ze mopperden, dat er niet voldoende zout was om die vis te kaken. Ten einde raad riepen ze tenslotte de hulp van den duivel in, en deze beloofde hen, dat hij zoutplanten zou laten groeien. Hiertoe spuwde hij op de aarde. Maar de mensen waren bedrogen, want inplaats van zout te bevatten, had de plant, die uit zijn speeksel ontsproot alleen maar bladeren, die brandden als het hellevuur.

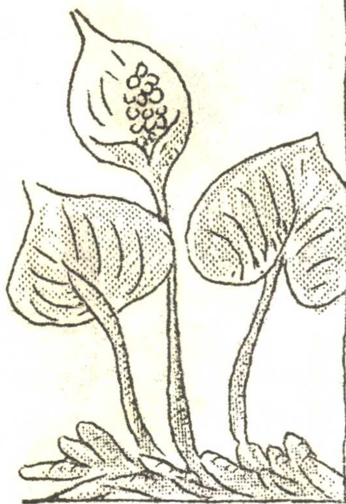
We plukken nu een andere plant, nl. de melkdistel. We zien het witte melksap, en na te hebben geproefd blijkt ons, dat het walgelijk bitter is. Natuurlijk vinden we hier bij het volk de oplossing, in de vorm van een vervloeking. Het melksap, zo gaat het verhaal, dat oorspronkelijk geschapen werd tot welzijn van de mensheid, is door de vloek van den duivel ongenietbaar geworden.

Dan hebben we nog een plant, waarvan we de boosheid en kwaadheid als het ware kunnen afscheppen. Dat is nl. het giftige Bilzenkruid, een plant met sombere - grijsgroene dichtbijeenstaande stinkende bladeren. De bloemen lijken op geaderde open muilen en hij groeit op eenzame verwaarloosde plaatsen.

Vele der gevloekte planten hebben hun naam te danken aan den duivel of heksen en aan dieren, die aan duivel of heksen gewijd zijn. Hier volgen er enkele:

Het Duivelsnaaigaren (warkruid), een woekerplantje, doodt op een gemene manier de planten, die het besluipt, door ze met zijn stengels te omwinden en hen de voedingsstoffen te ontnemen. Het volk geloofde, dat de boze deze draadvormige stengels als naaigaren gebruikte, vandaar de naam. Een andere plant, het Heksenkruid, was gewijd aan Circe, een godin der toverij bij de Grieken, die alle mannen tot zich wist te lokken. De wetenschappelijke naam (Circea lutetiana) wijst daar nog op. Het kruid werd in de Middeleeuwen in minnedranken gebruikt.

Eén van de gedaanten, waarin de duivel zich graag veranderde was die van de wolf. Dit beest heette een zeer schadelijk dier te zijn en was zeer gevreesd; het was dan ook één der meest gevloekte dieren en had een zeer slechte naam. Men vertelde er zelfs van, dat de duivel hem zelf geschapen had. Het verwondert ons dus niet, dat een groot aantal planten, die in een kwade reuk staan, hun namen aan dit ondier te danken hebben. o.a. wolfspoot, wolfsmelk, wolfskers(Belladonna) De Bok stond ook al in een niet al te best blaadje. Immers: de duivel zelf wordt ook vaak voorgesteld als een gedrocht met bokshoorns en bokkepoten. Namen als boksbaard(gele mor-

genster) en boksdoorn herinneren hier aan. Dit zijn er slechts enkele, maar zo zijn er vele dieren, wier slechte eigenschap - pen in de namen van gevloekte planten in het daglicht treden. Zo noem ik nog: luismelde, slangenkruid en slangewortel. Bij de slang denken we natuurlijk direct aan het bijbelse verhaal, waarin dit dier Eva overhaalde om de appel te eten, hetgeen de verdrijving van de mens uit het Paradijs ten gevolge had. Ook de slang werd hierbij vervloekt. Het volk gelooft hierbij, dat het de Duivel was, in de gedaante van een slang. Ik denk verder nog aan het vlokruid; aan planten, wier naam iets met Judas te maken heeft, zoals Judaspenning, Judasoor, een zwam die op de vlier voorkomt en precies de vorm van een oor heeft. Die vlier was de boom, waaraan Judas, de verrader zich opgehangen zou hebben. Trouwens, die bomen zijn er meer, bijv. de ratelpopulier Het volk vond hier meteen een verklaring voor het ritselen van zijn bladeren. De boom was namelijk zó geschrokken van het vreselijke feit, dat Judas zich aan hem ophing, dat hij hedentendage nog siddert en beeft, zodat de blaadjes tegen elkander klapperen. Het is de boom, waarvan de dichter zegt, dat hij staat te praten, en die de volksmond vrouwetongen noemt.

Maar we laten deze plantennamen verder rusten. Snuffel er zelf maar eens in, liefst met zo'n oude flora, waarin ook de volksnamen vermeld worden (ook achterin dit boekje vind je een alfabetische lijst van een aantal volksnamen in verband met de duivel en consorten) Nog beter is het, om eens je oor te luisteren te leggen bij de plattelandsbevolking. Als je eenmaal over je verbazing heen bent, dat deze mensen de helft van de planten pinksterblom en kievitsblom noemt, dan kun je ook wel allerlei leuke dingen te weten komen.

Eén van de verhalen, die we op deze manier vernomen hebben en die in de N.J.N. wel het meest bekend is geworden, is de geschiedenis van de gagel. Immers in de kampen hangen we bosjes gagel in onze tent tegen de muggen. Van enkele boeren hoorde ik eens, dat de gagelstruik in de volksmond wel vlooienkruid genoemd wordt, en dat ze het bij moeder de vrouw

gebruiken om tussen de kleren en in bedden te leggen tegen vlooien en motten. Dit is te begrijpen, als we bedenken, dat gagel een vluchtige olie bevat, waarin zich o.a ook een soort kamfer bevindt. Zoals je wel weet moeten genoemde diertjes daar niet veel van hebben. Ook van de diverse muntsoorten, die immers ook zo sterk geuren, zijn dergelijke dingen bekend. Nu valt het niet mee om van de boeren een en ander hierover aan de weet te komen, maar als je het een beetje handig aanlegt, met behulp van een paar sigaren bijv. en met het ophemelen van zijn bedrijf, wil het heel vaak lukken.

Welke zijn nu de oorzaken, dat zo veel planten een vloek met zich dragen? In vele gevallen zijn het de oude mythologieën, die de grondslag vormen van de verhalen, die later tot bijgeloof vervormd de ronde zijn gaan doen. Heel vaak geeft de mythe of legende zelf antwoord op de vraag, waarom de plant nu vervloekt is. Enkele van die legenden, waaruit duidelijk blijkt, hoe de plant aan zijn kwade naam kwam, laat ik hieronder volgen.

Allereerst wat over de els. Deze is wel één van de bomen die het meest gevloekt is. Het is merkwaardig, dat er, hoewel uit vele landen legenden van de els bekend zijn, hierin, voorzover ik weet tenminste, enkel en alleen kwaad verteld wordt. De oorzaak van deze afschuw zit waarschijnlijk hierin, dat de els een bloedrood sap heeft. Dikwijls kunnen we dit zien, wanneer de elzetakken gekapt zijn. De wonde plekken worden door de aanraking met de lucht roodachtig. In de venen kunnen we dan ook het elzenhout aan zijn rode kleur herkennen. Dat rode bloed is natuurlijk een pracht onderwerp voor legenden. Luister maar:

"Zoals uit de griezelsprookjes van onze kindsheid wel bekend is, leeft er in de onderwereld een vrouwmens, genaamd Holle. Zij is de moeder (of grootmoeder) van satan. Eens, op een avond, sleepte Satan haar naar het moeras en ranselde met zijn knuppel er op los. Zo hard sloeg de boze, dat het moeras zich rood kleurde van het bloed. En alle elzen, die in het moeras stonden, werden eveneens rood van het bloed. Ja, zelfs tot op de huidige dag dragen de elzen het rode vocht in

hun twijgen.

Een tweede legende, die uit Polen stamt, vertelt, hoe de duivel eens bij God kwam en hem vroeg, een beest te mogen maken. De Heer stemde hierin toe. Toen nu de duivel zijn beest gemaakt had, trachtte hij het leven in te blazen. Maar wat hij ook probeerde, het lukte niet. De duivel werd bij iedere mislukking bozer en tenslotte riep hij uit: "Bijte Gods", maar ook dit hielp niet. De Heer was echter zeer vertoornd over de handelwijze van de Booze en tot straf gaf hij het dier leven door te zeggen: "Bijte den duivel". Het beest werd een wolf en het probeerde dadelijk den duivel te verscheuren. Deze vluchtte echter in een elzenboom en ontkwam. Toch had de wolf nog kans gezien hem een stuk uit de hiel te bijten, zodat nu het duivelsbloed langs de elzenstam naar omlaag liep, en deze rood kleurde. Sindsdien (zo vertelt men in Polen) heeft de els rood hout en is een gevloekte boom. De wolf is eveneens gevloekt en dit beest berokkende den mens veel nadeel.

Een derde legende over de elzeboom is de volgende; waarin tot uitdrukking komt, hoe de heksen het hout voor hun toverkunsten gebruikten.

Een jongen kwam eens bij toeval voorbij een plaats,waar een troep heksen bij wijze van tijdverdrijf bezig waren één hunner in brokken te snijden en met de stukken in het rond te smijten. De jongen stal ongemerkt één van die stukken en verborg dit. Toen nu na het spel de heksen de brokken weer bij elkaar zochten, ontbrak er een rib. Deze rib werd uit elzenhout bijgemaakt.

Reeds boven vertelde ik bij de ratelpopulier of esp, dat volgens een bepaald volksgeloof deze boom zo sidderde omdat Judas zich er aan had opgehangen. Een legende uit Estland verklaart dit sidderen echter als volgt:

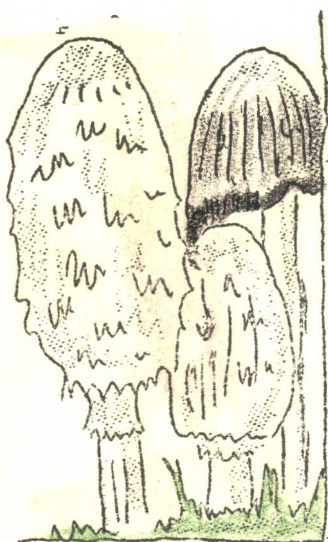
Lang geleden gebeurde het in Estland, dat de duivel een meisje achtervolgde met het doel haar de ziel te ontnemen. Het meisje vluchtte en trachtte zich achter een esp te verbergen. Daartoe smeekte zij de boom, haar te willen beschermen, en haar voor de blikken van den boze verborgen te hou -

den. De esp weigerde echter. In haar angst en toorn over deze botte weigering vervloekte zij de boom met de volgende woorden:"sidderen zal uw loof,beven zal uw bloed, net zoals ik hier sidder en beef van angst".

Daarna snelde zij verder en vroeg bescherming bij een eikelboom,hetgeen deze toestond. Sindsdien is de Eik in Estland een heilige boom en siddert, zoals de oude vloek dit zeide, de esp nog immer met de bladeren.

Een andere boom,die ook altijd door de eeuwen heen in een kwade reuk heeft gestaan is de wilg. Waar we ook zoeken in de mythen en legenden, steeds weer vinden we louter boze gegevens over deze gevloektste onder de bomen. In de oude tijden vertelde men, dat de wilgen door de duivel bewoond werden. Ook de Germaanse Mythologie leerde iets dergelijks. Volgens deze zouden de wilgen nl. door Vidharr, dat is de dodengod, bewoond worden en het bijgeloof in de latere Christelijke tijd vertelde, dat Judas zich er aan ophing. Nu mag het geen wonder heten,dat de wilgeboom bij bijgelovige naturen als die van onde voorouders, in een kwaad blaadje stond. Immers ook nu nog werken de geheimzinnige gestalten, die knotwilgen in het duister vormen, op vele mensen angstaanjagend. Dus kunnen we ons best voorstellen, dat de veel primitievere opvattingen bij de plattelandsbevolking van vroeger tijd hier bepaald iets duivels in zagen. Er zijn van de wilg dan ook een massa griezelige dingen te vertellen, die zeker niet geschikt zijn om geruststellend te werken en die er op wijzen, dat er met deze boom iets niet in de haak is. Laten we bijv. denken aan de holle stam, die vrijwel alle wilgen hebben. Hoe licht kan een eenvoudige ziel niet aannemen, dat daarin duivels en heksen wonen. Zo'n plaats is daar immers bij uitstek geschikt voor! En dan het kermen en huilen van die bomen. Nee, dat is lang niet pluis. Dan wil het nog wel eens voorkomen, dat de wilg door een in het duister lichtgevende zwamvlok wordt begroeid. Het phosphorescerende groenachtige licht, dat daarbijverspreid wordt, moet de geheimzinnigheid van die boom en de afschuw van eenvoudige mensen wel vergroot hebben. Verder vinden we

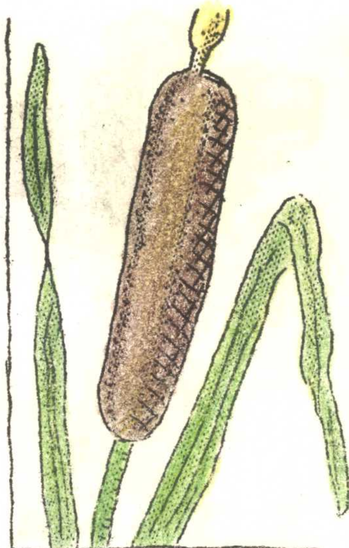

op de bladeren van de wilg vaak roodachtige galletjes, die sterk aan bloeddruppels doen denken. Geen verdere verklaring behoefde het dan, dat het volk hierin de bloeddroppels van Judas zag.

Een eigenaardige legende, waarin de vervloeking van de wilg een voorname rol speelt, volgt hieronder.

"Een Heilige kreeg eens het verzoek om het kind van zijn zuster, dat door de duivel ontvoerd was, te bevrijden. De heilige stemde toe en begaf zich op weg. Onderweg vroeg hij aan de planten en bomen, die hij tegenkwam, of zij den duivel met het mensenkind misschien gezien hadden. Het eerst vroeg hij dit aan de wilgeboom. "Wilg", zei hij, "heb jij den duivel gezien?" Maar de wilg, die de duivel inderdaad voorbij had zien komen, antwoordde ontkennend. De heilige vervloekte de boom om deze leugen zeggende: "Vervloekt zijt ge, bloemen zult ge dragen, doch geen vruchten." Daarna ging hij verder. Bij een braamstruik gekomen herhaalde hij zijn vraag. Doch ook de braam loog en antwoordde ontkennend. Tot straf hiervoor werd hij eveneens vervloekt en wel met de volgende woorden: "Vervloekt zijt gij, ten eeuwigen dage zult ge over de grond kruipen in uw eigen stof. En ieder, die voorbijgaat zult ge vasthouden tegen uw wil en men zal u vervloeken." Tenslotte vroeg de heilige het aan den olijfboom en deze antwoordde, dat hij de duivel en het kind had zien vluchten in de zee. De olijf werd hierop tot beloning heilig verklaard en de heilige sprak: "Gezegend zijt ge, uw heilige olie zal in de kerken gebrand worden tot verlichting der mensen. Daarna viste hij met een groot net den boze uit de zee op.

In deze legende vinden we enkele leuke punten: Lees de vervloeking, gesproken tot de wilg, nog eens na. Wij zien hierin, dat de mensen de tweehuizigheid van deze boom niet begrepen en zodoende aan bovenstaande verklaring kwamen. Immers de wilg heeft twee soorten bloemen, manlijke en vrouwelijke, die op afzonderlijke bomen voorkomen. Een manlijke wilg draagt dus nooit eenvrouwelijk katje en omgekeerd. Nu zijn de vrouwelijke katjes groenachtig en onaanzienlijk, waardoor ze niet erg in het oog vallen. Het is dus geen wonder, dat men

deze niet zo zeer opmerkte. De mannelijke bloemen daarentegen zijn de bekende zilvergrijze kastjes, die we in het voorjaar opzoeken en die als ze eenmaal uitlopen, plotseling fel geel opbloeien. Die heldere gele kleur wordt veroorzaakt door de meeldraden en het stuifmeel en lokt vele insecten. Deze katjes vallen af als ze hun stuifmeel verloren hebben en dus uitgebloeid zijn, en zo komt het, dat men, geen erg hebbende in de bomen met vrouwelijke katjesm waaruit zich het zaad ontwikkelt, meende, dat de wilg wel bloeide, doch geen vrucht droeg.

Een ander sprookje vertelt van een wilg, waarin een heks woonde. Die heks zong elke ochtend een liedje "Zondag - Maandag (3x)" Op eengoede dag kwam een bultenaar voorbij, en deze verlengde het liedje, zodat het werd "Zondag, Maandag, Dinsdag". De heks was hierover zo opgetogen, dat ze tot dank zijn bult wegnam. Dit verhaal deed de ronde en zo gebeurde het, dat een andere bultenaar het ook eens dacht te proberen. en zong van: "Zondag, Maandag, Dinsdag, Woensdag". Maar de heks was hiermede niets ingenomen en plakte de bultenaar tot straf de bochel van den eerste op de borst. En zo moest deze bultenaar voortaan met twee bulten door het leven.

Trouwens, dat de wilg een hekseboom is, blijkt wel uit de volgende gegevens: De koningin der heksen heeft een scepter uit wilgenhout. Als het ijzelt, dan betekent dit, dat de heksen met wilgetwijgen de dauw van de bomen afstrippen en er een vaste stof van maken.

Maar we stappen eens over naar een andere, eveneens slecht bekend staande plant, de vlierstruik. Evenals bij de wilg geloofde men, dat de duivel deze struik bewoonde, of eigenlijk gezegd nam men meer aan, dat hij onder de boom woonde. Vandaar ook, dat de vlier nooit met wortels en al uitgegraven werd, maar altijd bij de grond afgekapt. In sommige streken ging men zelfs zo ver, dat aangenomen werd, dat hij, die de vlier kapte dood en ongeluk op zijn levensweg zou ontmoeten. In de mythologie was de vlierstruik met Frya, in de sprookjes bekend onder de naam van vrouw Holle.

In de provincie Labruyère (Fr.) hebben de boeren de ge -

woonte , om wanneer ziekte onder het vee heerst, naar een vlierboom te gaan en die als volgt aan te spreken: "Meneer Hadik((volksnaam voor vlier), neem weg de ziekten uit mijn vee, anders zal ik U voet en poot afhakken".

In Tirol meent men algemeen, dat de vlier kan zien en daarom nemen de mensen daar, wanneer ze een vlierboom passeren, de hoed af (is dit niet iets voor ons om na te volgen, dan kunnen we tenminste pas met recht spreken van"eerbied voor de natuur!") In de Noorse Mythologie hadden veel planten een eigen geest en wanneer nu bijv. een boom gekapt werd, betekende dit de dood voor zijn geest. De Vliergeest noemde men Hyldemoer. Wellicht is de geschiedenis van vrouw Holle hier een uitvloeisel van.

Een zeer merkwaardige plaats in het volksgeloof neemt de eik in. Is deze boom nu heilig of gevloekt? Zowel het een als het ander kunnen we uit de diverse legenden opmaken. De oorzaak is waarschijnlijk te zoeken in het feit, dat de eik speciaal in de mythologie als een heilige boom gold. Hij was Wodan toegewijd. In het latere Christelijke geloof werd hij aanvankelijk als heidense boom natuurlijk weer vervloekt. Dit zou dan verklaren, dat de eik nu eens heilig, dan weer vervloekt is. In de Estlandse legende over de ratelpopulier zagen we al, dat de eik daar als een heilige boom wordt vereerd. Dit blijkt ook uit het feit, dat als er in West-Fallen iemand gestorven was, de mensen dit de eiken gingen vertellen.

In zekere streek in Duitsland stond een heel oude eik. Gedurende eeuwen hadden de oude heidense stammen daaronder bijeenkomsten gehouden. Met het Christendom kwam er een bisschop in die streek, die Anselmusz heette. Dezen was de heidense boom een doorn in het oog. Hij gaf bevel, de eik te kappen, maar wat de houthakkers ook probeerden, zij konden de boom niet omgehakt krijgen. De houthakker sloeg zelfs met de bijl op het hoofd van een zijner helpers. Ten einde raad toog Anselmusz zelf aan het werk en hieuw de boom om. Op de plaats waar eens de eik stond ligt nu het stadje Heiligen - beil met de Anselmusz bijl als stadswapen. In deze geschiedenis lezen we weer de duivelse krachten, die in de boom woon-

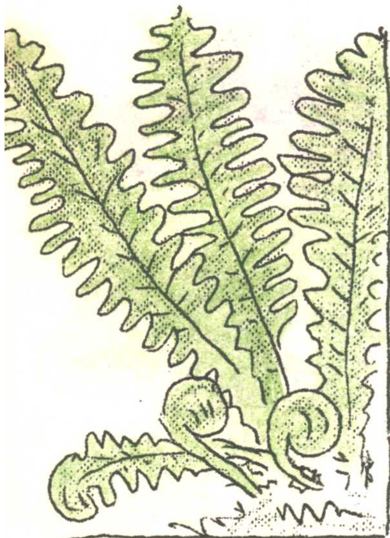
den. Er zijn vele legenden bekend van eiken, waarin de duivelwoonde, en die, na omgekapt te zijn, een zwavelachtige stank verspreidden. Uit Vlaanderen komt het verhaal van een eikeboom, waarlangs men 's avonds dikwijls een vlam zag kruipen. Laat op de avond kwam eens een man langs deze boom, en toen hij naderbij kwam om beter te zien, riep een akelige stem vanuit de boom:"ga weg,want voor mij is het dag, en voor u is het nacht". De man schrok zo, dat hij het op een lopen zette en halfdood thuis aankwam.

Grappig is de legende, die moet verklaren, dat de eik gelobde bladeren heeft. "Eens kwam de duivel bij onzen lieven Heer en vroeg hem de heerschappij over het woud. De Here kon dit maar zo niet toestaan, maar hij wilde ook niet botweg weigeren. Daarom sprak hij tot den duivel: "Zo gauw alle bomen hun bladeren verloren hebben zal jij de heerschappij over het woud voeren." De duivel zette zich geduldig op een wachten. Bijna alle bomen verloren reeds hun blad, maar de eik hield nog steeds zijn bruine verdorde bladeren vast, totdat eindelijk in het voorjaar ook deze door een heftige storm afwoeien. Verheugd ging de duivel toen naar God en zeide:"Heer, nu heeft ook de eik zijn blad verloren,nu is de heerschappij van het bos mijn." "Ja",sprak de Here, "dat is wel waar, maar je hebt zeker niet gezien,dat de wilg en els al reeds nieuwe blaadjes hebben en dus alle bomen hun blad niet kwijt zijn." De duivel droop af,maar hij was zo kwaad op de eik,die hem deze poets gebakken had,dat hij toen de jonge eikeblaadjes verschenen, er zijn vingers met de vurige nagel doorhaalde, zodat de eikeboom tot op de huidige dag gelobde bladeren heeft. Het is wel leuk te vermelden, dat de eik wel eens, bij wijze van afwijking (mutatie) gaafrandige bladeren heeft. Enige jaren geleden vonden we in Kotten een eik, waarvan één der takken alleen maar ovale bladeren droeg. Wie weet hiervan meer voorbeelden?

Nu ik hier iets over enkele van de gevloekte bomen en struiken heb verteld, zullen we ons gaan bezig houden met de gevloekte kruidachtige planten.

In de eerste plaats noem ik hier de varens. Iets bijzon-

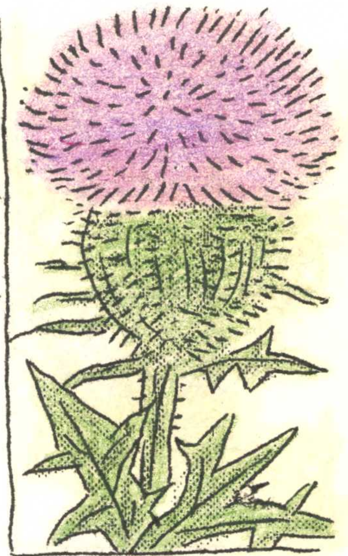

ders van de varens is, dat ze niet alleen met den duivel in verband staan, maar ook toverplanten zijn. De varens vertonen ook weer een verschijnsel, waar de mensen vroeger geen verklaring voor wisten. Ze hebben nl. geen bloemen en geen zaad,althans niet in die vorm,waaronder men deze in het algemeen zocht. De varens vormen sporen,die wanneer we ze uitzaaien,niet opkomen, en die ook maar heel weinig op gewoon plantenzaad lijken. Zodoende kwam men waarschijnlijk tot de conclusie, dat de varens onzichtbaar zaad voortbrachten.

Het bezit van varenzaad nu, zou maken, dat men allerlei dingen kon doen,die voor een gewoon sterveling onmogelijk zijn. Zo kan men zich volgens de overlevering met het zaad onzichtbaar maken. Dit zal wel in verband staan met het onzichtbaar zijn van het zaad zelf. Dan kan men het ook gebruiken als wenszaad; alles wat men wenst zal men vervuld zien, als men in het bezit van het zaad is. Verder verschaft het den bezitter grote kracht, enz. Komt men door het bos en loopt men dan door varens, waarbij men het ongeluk heeft, wat varenzaad in de schoen te krijgen, dan raakt men onherroepelijk de weg kwijt. Doolkruid heeft men de varenplant daarom wel genoemd. Een andere overlevering zegt, dat wanneer je varenzaad in de schoenen krijgt, je onzichtbaar wordt.En zo lezen we het grappige verhaal, waarin verteld wordt van een man, die 's avonds laat door het bos ging en varenzaad in zijn klomp kreeg. Die man kwam thuis en wenste zijn vrouw goedenavond. Maar de frouw zag niets en schrok natuurlijk. Toen de man, niets vermoedend verder sprak was de ontsteltenis vanzelfsprekend groot. Kortom, het werd een hopeloze reeks verwikkelingen, die pas eindigde toen de man zijn klompen uit - deed en daardoor weer zichtbaar werd.

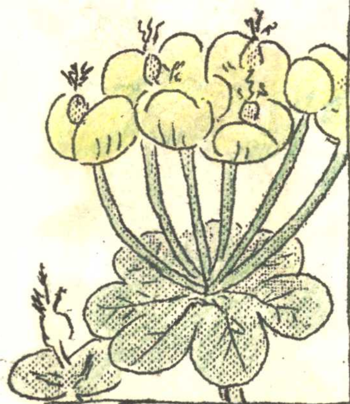
Ondertussen is het nog niet zo heel erg gemakkelijk om varenzaad te bemachtigen. Daar zijn vele ceremoniën voor nodig. Immers, de duivel heeft het in zijn macht, en het kost zeer veel moeite om het hem te ontfutselen. Hier volgt een manier om het varenzaad te verkrijgen. Je kon het opvangen op een fijn linnen doekje en wel door de varenbladeren er in de nacht van 24 Juni (dat is de nacht voor St. Jansdag) boven

te hangen.Daarbij moeten dan nog verschillende handelingen verricht worden. Nog een andere methode om het zaad te verkrijgen is de volgende,die wel minder eenvoudig is. We kunnen namelijk de ziel aan den duivel verkopen. Dit is lang niet gemakkelijk, want daarvoor moeten we eerst den duivel oproepen. Daartoe moet je zo tussen 11 en 12 uur 's avonds op een gevreesde plaats komen (bijv. een kruisweg of een kerkhof) De duivelsoproeper moet echter zeer gehard zijn in het kwaad. Hij moet een goddeloos leven geleid hebben zonder bidden en naar de kerk te gaan, enz.Ondanks deze akelige eigenschappen moet hij toch ontvankelijk zijn voor schrik en wroeging. Verder moet hij nog tussen 11 en 12 uur de geesten van zijn voorouders laten passeren en daarbij mag geen woord gesproken worden. Als hij dat alles en nog veel meer gedaan heeft, dan komt om middernacht precies de duivel in eigen persoon het varenzaad brengen.

Van de varens gaan we nu met de volgende legende over naar een aantal andere kruiden.

De duivel vond het niet prettig, dat alle planten onder de invloed van God stonden. Op een goede dag ging hij dan ook naar Hem toe en vroeg, hem een van de vele kruiden te schenken omdaarmede te kunnen handelen zoals hij wilde. Onze Lieve Heer had de genadigheid, dit toe te staan en gaf den duivel de vrije beschikking over de haverplant. Het treurige resultaat van deze goedheid was, dat de duivel allerhande kwaad deed met deze plant. Toen nu de Heilige Petrus,wien de handelwijze des duivels zeer verdroot, op aarde wandelde met God klaagde hij, dat sinds de duivel zijn boze streken met de haverplant uithaalde, de mensen de haver niet meer als voedsel voor hun paarden konden vertrouwen. Onze lieve Heer speet dit achteraf ook zeer en hij besloot, van zijn te vlug gegeven toestemming terug te komen. Echter wilde hij zijn besluit niet rechtstreeks herroepen en hij vroeg den heiligen Petrus, of deze misschien een ander middel wist. Inderdaad dacht Petrus een middel te hebben. Hij zou den duivel tot zich lokken en hem dan de plant ontnemen. Juist op dit ogenblik kwam de duivel om de hoek van het pad, waarop de Here en Petrus dit met elkaar bespraken aangelopen. Steeds herhaalde de boze bij

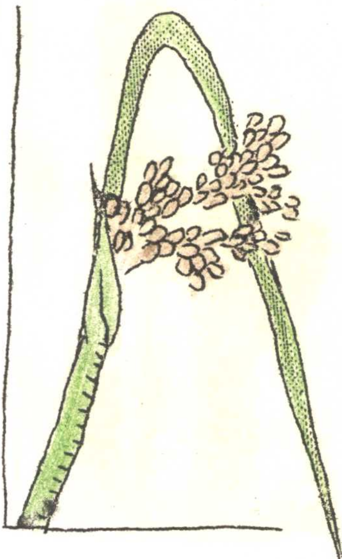

zichzelf het woord "haver",want hij is erg vergeetachtig. Nu schrok hij zo van deze plotselinge ontmoeting, dat hij op dat ogenblik totaal vergat hoe de naam ook weer was. "Hoe luidde toch ook weer de naam van mijn plant",vroeg hij aan Petrus . "Wel",antwoordde deze snel"Het was Distel" "Ach ja",zei de duivel,"het waren distels en verheugd ging hij verder. Sinds die dag zaait hij nog altijd distels op de akkers.

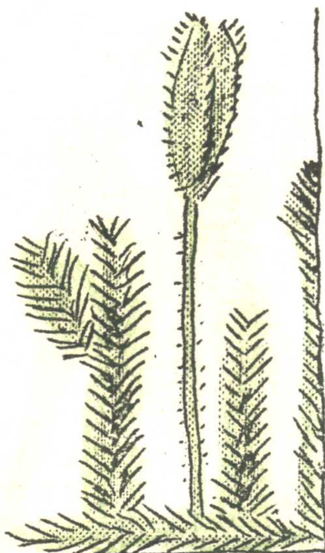
Deze legende moet verklaren, hoe het komt, dat de akkers altijd vol met onkruiden staan. Ons lijkt het verhaal misschien wat erg fantastisch, want de duivel moet al erg vergeetachtig zijn, wil hij het verschil van twee woorden als distel en haver niet opmerken. We moeten hierbij echter bedenken, dat dit een legende is, die uit Rusland stamt, en het verhaal wordt hierdoor veel aardiger, want in't Russisch is het woord haver ongeveer gelijk aan het woord distel. Zoals de distel gevloekt is door deze geschiedenis,zo geldt ditzelfde ook voor de dolik, een giftig gras, dat tussen het koren groeit en veel gevaar oplevert als het in het brood komt. Ook van het giftige moederkoorn, een zwarte, kromme, harde zwam, die o.a. in rogge-aren voorkomt verklaarde men dat hij door den duivel of tovenaar werd gezaaid om den mens te plagen. Hiermee staat ook in verband, dat men lege eier - doppen vergruizelde. Men geloofde dat ze den duivel en tovenaar tot zaaivat dienden. Tegenwoordig zie je nog wel, dat mensen lege eierschalen fijndrukken al weten ze dan ook niet meer waarom. Het is hiermee net zoiets als met het angstig vermijden om onder een ladder door te lopen. Een oud bijge - loof, waaraan veel mensen nog toegeven.

Een plant, die in de volksverbeelding al een heel grote rol gespeeld heeft, is de Orchidee Standel- of Handekenskruid. Helaas zijn deze mooie planten niet zo algemeen meer als vroeger en moeten we ze tegenwoordig zelfs met een lantaarntje zoeken, maar het wil dan toch nog wel eens gebeuren, dat we een plek met deze wondere kruiden ontdekken. Als we dan een rijke plek gevonden hebben,waar niet op één enkel exem - plaartje gekeken hoeft te worden, dan is het beslist de moeite waard er eens eentje met wortel en al uit te graven. Als

we hierna de wortel reinigen van de aanhangende grond, dan bemerken we, dat die wortel bestaat uit 2 delen, en wel uit een verschrompelde bruine knol en een mooie gladde vlezige knol. Zoals jullie wel begrijpen hebben we hier te maken met een oude overjarige en een jonge knol. Die bruine gerimpelde knol nu stelde men zich vroeger voor als de klauw des duivels. Vandaar dat de plant wel duivelsklauw genoemd wordt, of ook wel Judasklauw. Die jonge knol, die glad en blank is, zou goed doen en men noemde de plant daarom ook Godshand of O.L.Vrouwe- of Mariahandje.De naam Handekenskruid kunnen jullie nu zelf wel verklaren. In de Middeleeuwen gebruikte men de plant dikwijls voor het verkrijgen van godsoordelen. We springen echter weer over naar een geheel andere plantensoort, nl. de Rus, ook wel "biezen" genoemd, al is die naam fout. We kunnen aan de bruine bloem en de bruine topjes, die tegen zijn diepgroene bladeren afsteken al zien, dat ook hij vervloekt is. Als verklaring ging in de buurt van Brussel de volgende legende:

"Zoals het bijbelse verhaal vertelt, vluchtte Maria met het kindeke Jezus voor de krijgsknechten van Herodes. Onderweg prikte de scherpe top van de rus het kindje, zodat het begon te snikken, en de vluchtenden bijna ontdekt werden. Tot straf hiervoor heeft de rus zijn verdorde top gekregen. In Duitsland meende men, dat de duivel, na een van zijn euvel - daden te hebben bedreven, tot straf in een "biezenknop" verbannen werd, zodat die knop, door de duivelse invloed verschrompelde. In een andere streek verklaart men het ontstaan van de russen met het bruine topje als volgt: De duivel, die men zich altijd voorstelde als de hartstochtelijke jager op mensenzielen, toog op een kwade dag op jacht om wat zieltjes te winnen. Na een gehele dag zonder resultaat te hebben rondgezworven, kwam hij een varken tegen, en uit woede over zijn schrale buit besloot hij, de ziel van het varken te nemen.Dit dier zette het evenwel op een lopen. De duivel, ook niet mis, sprong op zijn rug en in een wilde ren ging het door bossen en velden. Het zwijn deed alle mogelijke moeite om zijn ongewenste berijder kwijt te raken en holde ten einde raad een moe-

ras in. De duivel, die erg bang voor water is, maakte gauw, dat hij van de rug van het dier afkwam. Het varken verdronk met een reine ziel en zonk tot op de bodem van het moeras. Uit de haren van het dier groeiden later de russen en aan de verschroeide bruine topjes en bloemen kan men zien, waar de duivel het met zijn vurige klauwen vasthield.

Een nieuwe categorie van duivelsplanten zijn de melkende kruiden. De meeste dragen de volksnaam "duivelsmelk". Direct een wonder is dit niet, want de melk is in vrijwel alle gevallen giftig of ontzettend bitter. Een van de meest bekende melkende planten is wel de wolfsmelk. Dat het volk hem als een kwade boosdoener beschouwde blijkt wel uit namen als wolfsmelk, heksenmelk, duivelsmelk, duivelsdrek. Het was één van de planten uit de heksenzalf, waarmee de heksen zich besmeerden als ze naar de heksendansplaats reden. (Zie Amoeba Febr. '40)

In de oudste tijden waren alle planten goede, weldoende kruiden. Zo gaven de melkende planten den mensen malse voedzame melk. De duivel heeft echter weer op zijn geweten, dat vele van die planten tegenwoordig giftig zijn. Zo is, naar men vertelt, de wolfsmelk een slechte plant geworden doordat de duivel hem in een boze bui vervloekte. Iets soortgelijks wordt van de slangenwortel (Calla palustris) verteld. Deze plant, die we helaas niet zo veel meer vinden, is een van de merkwaardigste moerasplanten uit ons laagveengebied. De slangenwortel verving vroeger, zo luidt een legende, het brood, en een luiaard, die hiervan leefde, behoefde niets uit te voeren om aan de kost te komen. De duivel kreeg dit door en dacht er een voordeeltje uit te halen. Hij ging naar den luiaard toe en stelde hem het volgende voor: Hij zou de slangenwortel als brood mogen behouden, wanneer hij bereid was, zijn ziel aan den duivel af te staan. De man voelde er niets voor en weigerde. De duivel maakte nu de wortels van deze plant scherp en bitter smakend, zodat ze niet langer als voedsel gebruikt konden worden. En de luiaard moest aan het werk gaan.

Een andere merkwaardige melkplant is de Stinkende Gouwe.

Ook deze plant draagt de volksnaam duivelsmelk. Het typische goudgele oranje verkleurende melksap speelde in de volksverbeelding weer een grote rol. Men zag er het bloed van de slang in, die door den Messias verpletterd werd. Uit dit slangenbloed zou de plant zijn ontsproten en het sap van de plant bewaart nog altijd de herinnering aan het giftige venijnige bloed.

In de Middeleeuwen zochten bijna alle geleerden naar de zogenaamde "steen der wijzen". Deze steen zou de mensen in staat stellen uit minder edele metalen goud te verwerven. Een oud verhaal vertelt van onze stinkende gouwe iets dergelijks. Wanneer we met de stinkende gouwe een bepaald aantal bewerkingen uitvoeren, dan verkrijgen we goud. Ditverhaal berust op de zogenaamde signatuurleer. Het goudgele sap wekt de gedachte aan goud op, en zo kwam men er toe,de plant de eigenschap van goudmaken toe te denken.

De Monnikskap en de melkdistel worden ook beide duivelsmelk genoemd. De eerstgenoemde plant heet in enkele streken ook wel duivelswortel of duivelsgroente. Zijn ontstaan heeft de monnikskap te danken aan de Cerberus of hellehond. Deze hellehond stelde men zich voor als een groot dier met 3- 50 koppen. Verder was dit ondier uitgerust met een drakestaart en slangen om de hals. Dit beest nu zou eens op de grond gespuwd hebben en uit dit gevloekte speeksel is de monnikskap opgegroeid, als een giftige plant vol venijn.

Dat men in de slinger- en klimplanten ook iets duivels zag blijkt wel uit de namen van de legenden voor zulke kruiden. We behoeven maar te denken aan het warkruid, waar we het vroeger al over hadden.

De grove, knoestige zwarte wortelstokken van de waterlelie heetten "duivelskoppen" en de heldere witte bloempjes van de grootbloemmuur duivelsoog, evenals de karmijnrode nogal griezelige vruchten van de wateraardbei.

Van het kleefkruid werd, evenals van het warkruid verteld, dat het den duivel diende als naaigaren. Buiten die naam draagt het kleefkruid nog de naam van duivelskruid,natuurlijk om zijn lastige eigenschappen. Overigens is dit nogal onbe-

grijpelijk, want het is een weldoende plant die in sommige streken zelfs de naam"mensenvriend" heeft.

De Haag- en Akkerwinde heetten in Silezië duivelsingewanden of ook weer, op andere plaatsen duivelsnaaigaren en duivelsdarm. De kamperfoelie heet in het volksgeloof "duivelsmartelhout",want men geloofde, dat de duivel er heiligen mee kastijdde. In andere streken noemt men de kamperfoelie Jodenkers en er is een oud gezegde, dat luidt:"Wat te slechts is voor een hond, is goed genoeg voor een jood." De Joden hadden vooral in de oude tijden een slechte naam en daarom dankt een aantal gevloekte planten er hun naam aan. Ook zijn er verschillende kruiden, die door Joodse heelmeesters in de geneeskunde gebruikt werden en zodoende een met Joden in verband staande naam kregen. Het anti - semitisme is dus niet iets van de laatste tijd, al zou men tegenwoordig wel mogen verwachten, dat de mensen wijzer geworden waren.

De muurleeuwenbek herinnerde in de verbeelding van het volk aan het haar van den duivel, vandaar de naam "duivels - haarbos". Alweer een lichaamsonderdeel dus.

Een legende van de egelantier of wilde roos leert ons het volgende: "Oorspronkelijk was de egelantier een hoge boom, met spitse doornen, die naar de hemel gericht waren. De gevallen engel Lucifer ,die met zijn aanhang uit de hemel gebannen was, trachtte de egelantier daartoe als ladder gebruikend, weer terug te klauteren naar de hemel. De roos gaf den bozen engel daartoe de gelegenheid en daarom strafte de Heer deze plant door er een lage kruipende heester van te maken, en door de doornen, die Lucifer als sporten hadden gediend, naar de aarde te buigen.

In Engeland heerst de mening, dat de braam na St.Michaelsdag(29 Sept) niet meer gegeten kan worden. De duivel spuwt die dag op de braambessen en wie er dan nog van eet, wordt ziek en gaat dood. In Schotland en Ierland is dezelfde sage bekend, alleen met dit verschil, dat in Schotland de braamstruik vervloekt wordt doordat de duivel er zijn mantel overheen werpt, terwijl men in Ierland zegt, dat hij er op stampt.

De grond van deze legende moeten we waarschijnlijk zoeken in het feit,dat de braam die vaak langs de wegen in stof en vuil groeit, in de late nazomer besmet is en zo gauw gevaar oplevert bij gebruik.

De wolfsklauw, waartoe we nu over gaan, is in Duitsland bekend onder de naam van "duivelsklauw" en in Zuid Limburg als "heksendans". De wolfsklauwsporen vormen het heksenmeel. Dit sporenmeel vat gemakkelijk vlam en geeft, als men het verbrandt een eigenaardig blauwachtig licht. Men noemt het naar deze eigenschap dan ook wel heksenkruit.

Enkele planten werden er van verdacht, de goedheid van God vergeten te hebben; deze zijn, hoewel ze oorspronkelijk weldoende kruiden waren, later gevloekte planten geworden.Zo de stinkende ballote, een onkruidplant, die we wel eens op mesthopen of langs wegranden in bewoonde streken kunnen aantreffen. Deze wordt door het volk "godvergeten" genoemd. Het zou oorspronkelijk een zeer geneeskrachtig kruid zijn geweest, maar doordat het God vergat werd het een stinkend kruid. De naam "ballote" wijst ook daarop, dit betekent nl: ik werp weg. Ook de Malrove is zulk een plant, maar hier wordt de naam ten onrechte gebruikt, het is een goede plant, die geen enkele kwade eigenschap bezit. Nog een andere plant, die oorspronkelijk ook een weldoend kruid was, is de klaproos of Kollebloem. Deze plant met zijn prachtige dieprode bloemen, was evenwel zeer trots en verwaand. Zo onuitsprekelijk trots was de bloem, dat het den Heer verdroot en Hij den duivel de beschikking over de plant gaf. De duivel nam direct bezit van zijn pas verworven eigendom en pakte het beet. Toen speet het den Heer toch wel van de schone bloem, en daarom belette Hij verdere duivelshandelingen. Maar het was reeds te laat en de vroeger vlekkeloze rode bladeren vertoonden nu een zwarte vlek. Die vlek vinden we nog altijd terug, wanneer we een papaverbloem bekijken.

De rode bosbes, het broertje van onze blauwe bosbes, was ook een gevloekte plant. De duivel zelf heeft hem geschapen en er zijn vloek over uitgesproken. Hij, die de bessen zou eten, moest sterven en zou met lijf en ziel aan Satan behoren.

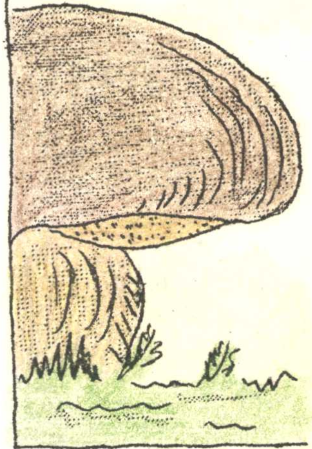
Dit was heel erg, want de rode bosbes is immers op dezelfde plaatsen te vinden als zijn broertje de blauwe, die geen vloek met zich draagt. Vergissingen waren dus licht mogelijk.

Eens op een keer nu waren een paar kinderen het woud ingegaan om van de bosbessen te eten. Net toen ze bij de rode bosbessen kwamen en er van wilden eten, kwam Maria daar voorbij. Deze kon het niet aanzien, dat een paar onschuldige wezentjes ten prooi van den Boze zouden vallen en zette met wit krijt een kruisje op elke bes, waardoor de toverkracht gebroken was en de plant dus geen onheil meer kon veroorzaken. Met enige fantasie kunnen we op heden inderdaad nog de witte kruisjes op de bessen terugvinden en wel juist onderaan de bes, daar waar bij de bloem de kelkblaadjes aan het vruchtbeginsel zaten. We vinden op die plek nl. een rond gaatje, dat in de diepte wit gekleurd is. De resten van de 4 kelkblaadjes sluiten daaroverheen, maar niet voldoende om de hele opening af te sluiten en zo lijkt het, wanneer we het besje van onderen bekijken, of er een wit kruisje op staat.

De bosanemoon, het prachtige tere voorjaarsbloempje uit de eiken-haagbeukenbossen, had vroeger al een niet al te beste naam. Duivelskruid noemde het Italiaanse volk het. Hoogstwaarschijnlijk dankt dit toch zo onschuldig uitziende bloempje deze bijnaam aan zijn giftigheid, die veroorzaakt wordt door een giftige stof, de anemoniae. Een andere naam, die zijn grond vindt in de bladeren is die van duivelsklauwen.

De doornappel of steekappel is één van die planten, die alles tegen hebben, en die in de volksgunst ook nu nog niet best aangeschreven staat. Volgens de overlevering werd hij gebruikt door de duivelsbezweerders. Dit volk brandde hem en ademde dan de giftige dampen in, die ontstonden. Ze zouden dan alles geloven, wat hun fantasie hen ingaf. De geschiedenis van de steekappel is als volgt: Oorspronkelijk was onze doornappel een goede boom. "De boom van de kennis van goed en kwaad" heette hij zelfs. Toen nu de slang in het Paradijs Eva er toe had gebracht, van de appel te eten, slingerde hij zich om de appelboom en spuwde daar zijn venijn over uit.

De machtige boom schrompelde ineen, werd een afzichtelijk dwerggewas en probeerde , in de grond te verzinken.De appel,die Eva zo bekoorde is ook bij deze plant een appel gebleven,maar een appel zonder vlees, verdroogd en dor. De stekels,waarmee die appel(de doornappelvrucht) bezet is,stellen de slangetanden voor, waarmee het ondier de appel van de boom rukte en Eva toereikte.

De planten en bomen, waarover ik tot nu toe schreef,zijn zoals je bemerkt zult hebben, allemaal kruiden uit onze Nederlandse flora; met opzet zijn hier geen vreemde planten genoemd, opdat je op je tochten wat aan die verhalen zult hebben. Een enkele uitzondering wil ik hier maken voor twee planten, nl. de tabak en de wijn(druif), omdat de legenden hierover buitengewoon interessant zijn.

De tabak ontstond uit de ingewanden van Judas. Toen Judas zich opgehangen had,was de duivel wel over dit verlies zeer bedroefd. Hij vond het wat jammer,dat met de dood van Judas het boze van de aarde verdwijnen zou. Daarom zaaide hij de ingewanden van Judas,die na zijn dood uit het opengebarsten lichaam waren gevallen. Uit dit zaad schoot een plant op, die herinnerde aan de boosheid van Judas. Het was een duivelskruid vol venijn en bitterheid,dat bij het verbranden een walmende rook voortbracht. Dat was de tabaksplant en nog tegenwoordig toont het zijn boosheid doordat het de mensen tot zijn slaven maakt.

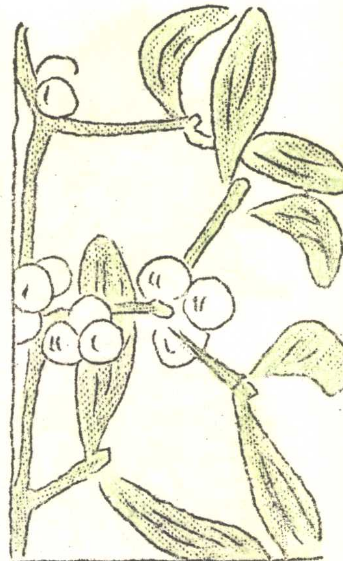
Een legende,die hier prachtig op aansluit vertelt het volgende over het ontstaan van de tabak: Eens zag een boer, hoe een vreemde man op zijn akkers bezig was, een of ander gewas te zaaien. Terwijl de vreemde aan de ene kant van de akker nog aan het zaaien was,waren de planten aan het andere eind al hoog opgeschoten. De boer was vanzelfsprekend erg nieuwsgierig en ging den vreemden zaaier vragen,wat voor kruid hij daar uitzaaide. De man weigerde dit te zeggen. Nu werd de boer boos en zei:"Bij m'n ziel,ik wed,dat ik morgen weet, wat het voor een gewas is"."Prachtig",zei de man"ik neem het aan, als je morgen weet wat het is,is het land met al wat er op staat voor jou, en als je het niet weet, behoort je ziel aan mij".

De boer,die erg geschrokken was,toen hij bemerkte,dat hij een weddenschap met de duivel in eigen persoon had aangegaan, ging vol angst naar huis.Eerst vertelde hij niets van de ontmoeting aan zijn vrouw,maar hij was zo onrustig, dat ze tenslotte wel merkte,dat er iets aan haperde. Maar toen hij uitverteld was stelde zijn vrouw hem gerust door te zeggen,dat ze er wel wat op wist.De volgende dag trok ze wat oude kleren aan,maakte een vat teer warm,besmeerde zich daarmee en rolde zich daarna door een berg witte veren. Daarna ging ze naar het veld,waar de duivel nog steeds de wacht hield bij de planten.Aan de kant van het veld,waar de duivel het verst van verwijderd was,deed de vrouw, alsof ze de planten opat. De duivel kreeg dit in de gaten en kwam hard aanlopen,roepende:"Grote witte vogel,ga je uit m'n Tabak!". Nu snelde de vrouw naar huis en de man,die nu dus de naam van de plant wist,werd eigenaar van het veld met de planten. En van hem,zo denkt het eenvoudige volk,stamt de tabaksbouw.

Een derde legende over het ontstaan van de tabak is ongeveer als volgt: Toen Mohammed moest vluchten voor zijn vervolgers,die tegen de nieuwe leer waren,moest hij door een woestijn trekken. Bij die tocht gebeurde het,dat de profeet gebeten werd door een giftige slang. Het enige middel om het leven te redden was de wond uitzuigen,hetgeen hij ook deed. Vol walging spuwde hij daarna het giftige speeksel op de grond.En hieruit ontsproot later de tabaksplant,die nog altijd in zich draagt de bittere smaak van het slangenvenijn,vermengd met het zoet van het speeksel des profeten.

De legende van de wijn is, evenals de vorige, een Mohammedaanse legende. Iblis, de duivel uit de Koran (Mohammedaanse bijbel) was niet tevreden met de wijnstok en hij besloot, deze plant eens een beetje op te knappen.Hij slachtte bij de wingerd 4 dieren en met het bloed van deze beesten besproeide hij de plant. De geofferde dieren waren een pauw,een aap, een leeuw en een zwijn. De wijnstok nam de eigenschappen van deze dieren aan en ook de drinkers van het wijnsap kregen last van deze eigenschappen, luister maar: De drinkers zitten bijeen en drinken van de wijn. Alles gaat deftig en statig toe. De

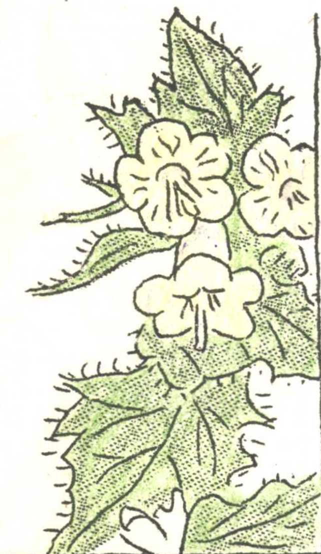
wijn in tintelende kleuren gaat rond in de sierlijke glazen. Hierin zien we de trotse statige pauw. Na enige tijd worden de mensen vrolijk en gaan zich dwaas aanstellen. We vinden hier natuurlijk de zotte streken van de aap terug. Na nog enige tijd wordt men overmoedig, de handen gaan los zitten en men maakt ruzie en brult daarbij zoals het derde genoemde dier, de leeuw dat gewoonlijk doet. En tenslotte rolt men van de zetels en valt al snorkende in een diepe slaap. Vanzelfsprekend vinden we daarin de aard van het varken terug.

Als laatste plant in dit hoofdstuk, dat handelt over de gevloekte planten, wil ik de maretak noemen. De vogellijm, zoals de plant ook wel genoemd wordt, vinden we in de legenden nogal tegenstrijdig vermeld, de ene keer als goede heilige plant, de andere keer als een duivelsplant, met niets dan slechte hoedanigheden. De oorzaak hiervan ligt o.a. alweer in het feit, dat de Maretak in de heidense geloven heilig verklaard was, terwijl hij bij de komst van het Christendom werd vervloekt.

De naam Maretak is een afleiding van mare, een duivelswezen, waarvan men geloofde, dat het slapenden bereed (nachtmare - nachtmerrie) en boze dromen bezorgde. Hetzelfde doet de maretak (mistletoe), die parasitisch leeft op de boom, waar hij op groeit. (meestal appelbomen), evenals de mare de mens deed, dus schade berokkent. Een der mooiste mythen is die over de maretak, stammend uit de Noorse mythologie.

In Agard, de verblijfplaats der Noorse goden, zijn de Asen (goden) verzameld voor de troon van Odin, de Albestuurder. En daar is het, dat Odin op verzoek van de Asen, Baldur, de geliefde God van het geluk en het licht, de onsterfelijkheid verleent. Dit gaat echter met een voorwaarde gepaard: de vrouw van Baldur, Idoena, moet alle levende en dode dingen laten zweren, Baldur nooit te zullen wonden of doden.

Idoena gaat op weg naar Midgard (aarde), het oord, waar de mensen wonen, en daar vraagt ze alle dingen, de eed te willen zweren. Allen zijn gaarne bereid. Baldur is immers de geliefdste van alle stervelingen. Als Idoena terugkomt in Asgard hebben alle dode en levende dingen de eed gezworen.

uitgezonderd het kleine tere maretakje , dat er zo nietig uitzag, dat het wel vergeten moest worden en overgeslagen werd.

Kort daarop is er feest in Walhalla en de goden vermaken zich met een merkwaardig spel. Ze gooien de vreselijkste wapens naar Baldur. Maar het kan immers geen kwaad, alles legde de eed af en alle wapens keren zonder Baldur te deren naar hun eigenaar terug.

Ook Loki, de God des kwaads, is aanwezig in de vermomming van een oude vrouw. Ook Hodur, de blinde god van duisternis en winter, staat tussen de goden; hij kan evenwel niet meespelen, want hij is blind. Dan haalt Loki de god Hodur over om toch eens te schieten en hij geeft hem een boog in de hand, waarop hij een tot een harde pijl vervormde maretak legt. Hodur legt aan en de boze Loki richt de pijl op het hart van Baldur. De god van het licht wordt door de scherpe pijl getroffen en stort stervend neer.

Deze prachtige symbolische mythe geeft de ieder jaar terugkerende overwinning van de winter op de zomer weer. De winter, die steeds weer de lichte zonnige zomer (Baldur) overwint.

Heilige planten

Met de Maretak was ik al gekomen aan één van die planten, die in het volksleven zulk een grote plaats innemen, dat we in de opvattingen erover tegenstellingen gaan ontmoeten. Ook de eik was al een voorbeeld hiervan. Deze plant vormt meteen een overgang om van de gevloekte duivelse planten naar de heilige en goede over te springen.

We zagen dus, dat de Maretak bij de Noren een gevloekte plant heette, maar dat bij de Kelten juist het tegenovergestelde het geval was en de mensen hem heilig verklaarden. Zo werd een op een eik groeiende maretak beschouwd als het middel tegen allerlei ziekten en kwalen. Het geheimzinnige groen op andere planten deed het geloof ontstaan, dat de maretak een geschenk der goden was, dat uit de hemel was komen vallen. Bij het joelfeest diende de maretak als het symbool van de voorbijgegane zomer. Dit vinden we als overblijfsel ook nog min of meer terug in het Engelse gebruik om met de Kerstmis maretakken als siergroen te gebruiken. Het verzamelen van de vogellijmplanten op zichzelf was al een hele ceremonie bij de oude Kelten. Men begaf zich naar zo'n boom, waarop de plant groeide, op het tijdstip, dat de zon in het sterrebeeld de Leeuw stond. Ook als de zon in de Schutter stond was de tijd gunstig. Drie dagen voor nieuwe maan moest men dan verder de takken uit de boom schieten en zorgen, dat ze in een wit laken opgevangen werden, want ze mochten vooral niet op de grond komen. Een besje van die plant nu, onder

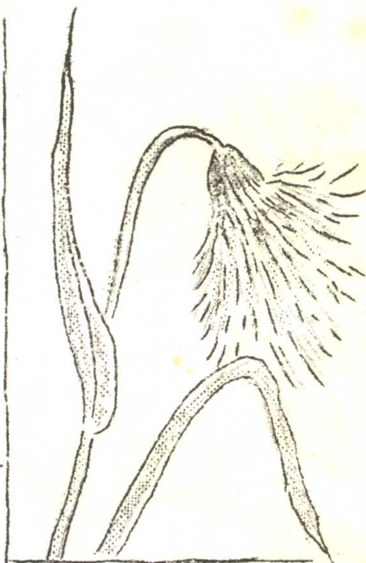
die voorwaarden verkregen, werd in zilver gevat en met een kettinkje om de hals gehangen. Het zou den drager behoeden tegen alle ziekten en toverij.

Bij de Gallische volkeren was de ceremonie nog veel ingewikkelder. Plinius, de beroemde natuurkundige uit Rome (ong. 50 na Chr.) beschreef dit uitvoerig ongeveer als volgt: De Galliërs hebben steeds het oog gehadop eiken, die met maretakken begroeid waren. De eik was voor hen immers een heilige, aan de goden gewijde boom. Als een priester nu in het diepst van het donkere eikenwoud een mistletoe ontdekte, dan deed hij van deze godengave direct mededeling aan alle wijze druïden uit de omgeving. Deze begaven zich dan dra naar de heilige plaats, legden hun zeskleurige gewaden af en tooiden zich met eenvoudige witte klederen. Daarna werd een wit laken onder de boom uitgespreid en eenwagen, bespannen met 2 blanke stieren, die nog nooit tevoren in het juk gelopen hadden en wier hoornen met frisse veldbloemen versierd waren, werd langzaam onder de boom gereden. Allen vielen dan op hun knieën neer voor de heilige eik, behalve één priester, die met een gouden sikkel in de hand de boom in klauterde en daarmee de mistletoestruik in zijn geheel afsneed. De afgesneden plant werd in hetzelfde laken, waarop het viel, ingepakt, opdat geen aards slijk de blaadjes zou bevuilen. Vervolgens werden de stieren geofferd en nadat men uren lang gebeden had, ontving iedere aanwezige een takje van de heilzame plant.

Ook in latere tijden behield de maretak zijn bijzondere heilige klank in het volksgeloof. In allerlei gebruiken werd ze genoemd. Zo hing men in Vlaanderen bijv. de maretak aan de zolder, want dan zou dat een gelukkig jaar brengen; het vee zou behoed worden tegen maren, den duivel, enz. En als je last van vogels had op je akker dan had je maar een paar bessen van de mistletoe met daaroverheen een zwaluwvleugeltje neer te leggen om van verdere last bevrijd te wezen.

In Engeland gaf men de eerste koe, die in het jaar kalfde een mistletoetakje zodoende meende men, was de vruchtbaarheid van de hele veestapel verzekerd. Een uit oudere rijden

stammend gebruik in onze tijd, dat nog wel wordt toegepast is het volgende: Een huwbaar meisje, dat een mistletoe vindt, moet terstond door een man worden gekust anders trouwt ze beslist een heel jaar niet. Ook is bekend, dat een jongen een meisje mag kussen als zij onder een mistletoe staat, of hiervan een takje draagt. Je zou dit dus een moderne toepassing kunnen noemen van een oud gebruik.De taai kleverige vloeistof, waaraan de plant zijn wetenschappelijke naam dankt, Viscum - album (viscum = kleefstof) werd veel gebruikt bij het vogelvangen. Vandaar natuurlijk ook de naam Vogellijm.

Een van de allerheiligste planten was het St. Janskruid, dat zijn naam aan St. Jan (d.i. Johannes den Doper) dankt. De grond van de legende over deze plant berust op het feit, dat de bloemknoppen vóór hun ontluiken een bloedrood sap bezitten, dat wanneer zo'n knop tussen twee vingers platgedrukt wordt, te voorschijn komt. Het is helemaal geen wonder, dat het volk bij dat eigenaardige verschijnsel van het bloedkleurige vocht aan het heilige bloed van Johannes den doper dacht. Vanzelfsprekend zagen de volken met een andere godenleer dit bloed als afkomstig van een figuur van hun eigen geloof. In Noorwegen verklaarde men het als volgt: Toen de blinde Hodur de dodende maretak op Baldur had afgeschoten, viel deze stervende godheid op aarde neer. Uit zijn bloed ontsprong een kruid, dat nog aan de stralende zonnegod doet herinneren door zijn heldergele bloemen.

De Duisers zagen er het bloed van Christus in en men vertelt, dat na de kruisiging van Christus zijn bloed op de grond drupte, waaruit zich het St. Janskruid ontwikkelde, dat in zijn knoppen nog steeds het donkere bloed van Jezus bewaart. Dit verklaart meteen de namen Christusbloed en Heergodswonderkruid, die in genoemde landstreek aan het St. Janskruid gegeven worden. De naam St. Janskruid, waaronder wij deze plant kennen, stamt uit het Christelijk geloof. Luister maar. In de Bijbel (Marcus 6, 16-29) vinden we de geschiedenis van de onthoofding van Johannes. In het kort verteld luidt deze aldus: Johannes de dooper was zeer gehaat door Herodias, de

de huisvrouw van zijn broer Filippus, die met Herodes getrouwd was. Johannes had Herodes gezegd, dat het ongeoorloofd was, met de huisvrouw van zijn broer te huwen. Herodias, die een boze vrouw was, probeerde zich nu van den lastigen Johannes te ontdoen. Eens, op de verjaardag van Herodes danste tijdens de maaltijd de schone dochter van Herodias zo betoverend mooi, dat Herodes haar liet komen en haar een wens liet uitspreken, die hij dan zou vervullen. Het meisje raadpleegde daartoe eerst haar moeder en deze zei:" je moet het hoofd van Johannes vragen". Met deze wens kwam het meisje terug bij Herodes en hoezeer deze dit ook bedroefde, hij moest de wens inwilligen. Zo kreeg Herodias het hoofd van Johannes op een gouden schotel. Tot zover de bijbel. Het volk ging echter verder en verhaalt er omtrent het St. Janskruid nog het volgende bij:

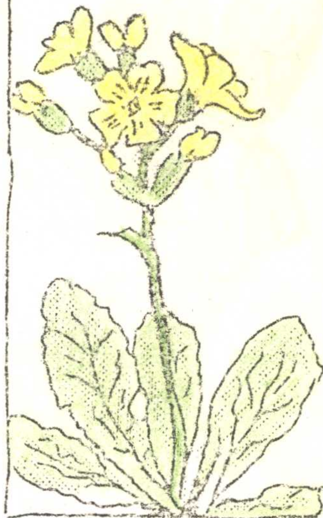
De boze Herodias wreekte zich laaghartig op het dode hoofd en prikte met een gouden naald in de tong, die zo vermetel geweest was, tegen haar, de machtige vrouw, de waarheid te spreken. Bloeddruppels vielen op de aarde, waaruit een prachtige plant ontsproot, die blaadjes had in de vorm van Johannes' tong en waarop de geprikte gaatjes ook te zien zijn. De knoppen van dit kruid bevatten verder elk ook nog een droppel van het donkere Johannesbloed.

En als je nu eens een St. Janskruid vindt, iets wat heel gemakkelijk kan, want het is een algemene plant, houd dan de tongvormige blaadjes maar eens tegen het licht en knijp eens in de nog niet geopende bloemknoppen!

Doordat het St. Janskruid zo'n voorname plaats inneemt onder de heilige planten, zijn hierover in de loop der tijden verschillende aardige gegevens opgetekend. Een St.Janskruidplantje, dat het hele jaar door groen bleef was geluk brengend. Wanneer een trouwlustig meisje wilde weten, of haar huewelijk nabij was, dan plukte zij een plantje St.Janskruid en zette dit in het water. Verwelkte het spoedig, dan bleef ze ongetrouwd; bloeide de plant echter uit, dan zou ze spoedig huwen. Ook kon zo'n meisje een aantal bloemen in 't water gooien. Verkleurde het water niet, dan zou ze niet trou-

wen, verkleurde de vloeistof echter rood dan zou de huwelijksdag nabij zijn.

Het St.Janskruid had ook grote genees-krachtige werking, en er was geen beter middel tegen steek-, houw- of kogelwonden Maar je moest de plant altijd plukken zonder erbij te spreken of om te kijken. Het is wel aardig om te vermelden, dat het St. Janskruid inderdaad deze genezende werking uitoefent en dus in deze tijd weer in gebruik is.

Om de heksen te weren werd er op 24 Juni St. Janskruid aan de deuren gespijkerd en men omgordde zich met St. Janskruid gordels. Verder brandde men de plant in St. Jansvuren, men hing het in veestallen, deed het door het veevoer tegen de veebetovering, enz. Maar genoeg over het St. Jans - kruid. De Sleutelbloem is nu aan de beurt.

Over het ontstaan van de naam Steutelbloem zijn enkele aardige legenden bekend. Hier volgt er een: Een kindje was eens gestorven en zijn zieltje, rein als sneeuw, steeg ten hemel en klopte aan de hemelpoort om binnengelaten te worden. Met zijn gouden sleutel ontsloot de heilige Petrus de poort en keek wie daar was. Het kindje ziende, opende hij de deur geheel en verwelkomde het nieuwe engeltje in Gods Huis. Toen Petrus daarna de poort weer wilde sluiten, liet hij de sleutelbos uit zijn handen glippen en deze viel rinkelend op de drempel. Eer Petrus ze echter had kunnen oprapen, waren ze verder gegleden en vielen naar de aarde. Die val duurde vele dagen, maar eindelijk kwamen de sleutels terecht in een verlaten streek, waar ze op een kerkhof neervielen. Direct daarop ontgroeiden op die plek aan de bodem wondermooie bloemen, die daar nog nimmer gezien waren en dus ook geen naam droegen. De volgende morgen ontdekte een weesje de vreemde bloemen en toen ze de plant wat nader bekeek, vond ze er een gouden sleutelbos aan hangen, die aan een grote ring bevestigd was, waarin het woord "Hemel" gegrift stond. Deze geschiedenis deed de ronde en ieder kwam kijken naar de bloemen met de sleutels en noemde ze sleutelbloemen.

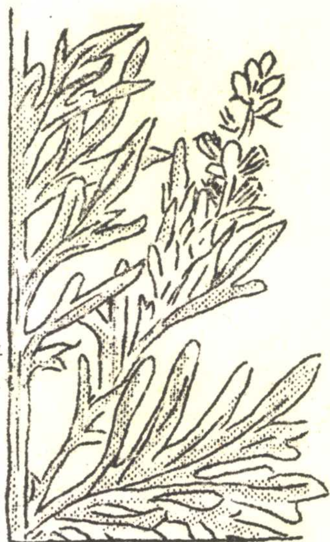
Een twede legende verklaart de naam hemelsleutel of sleutelbloem, als hieronder beschreven:

"Diep in een uitgestrekt bos woonde een kleine jongen met zijn moeder. Zij woonden in een klein armoedig hutje, want de moeder voorzag in het levensonderhoud door het zoeken van heilige en genees - krachtige kruiden. Hierbij leerde ze ook haar zoon de toepassing en het onderscheidan van de goede geneeskrachtige en de kwade duivelse planten. Zo leefden ze lange tijd gelukkig tot op een kwade dag de moeder stierf en de kleine jongen alleen achter bleef. De jongen voorzag nu zo goed en zo kwaad het ging in zijn onderhoud door het verzamelen van kruiden. Op één van zijn zwerftochten door het woud ontmoette hij een oud vrouwtje, dat zwaar gebukt ging onder een zware mutsaart, die ze,uitgeput als ze was, haast niet verder kon krijgen. De jongeman torste haar last en nam haar mee naar zijn huisje, waar hij haar liefderijk verzorgde als was het zijn eigen moeder. De dag daarop voelde het oudje zich weer uitgerust en monter en ging op weg. Voor zij vertrok vroeg zij den jongen, haar een wens te doen. Deze dacht lang na en zei tenslotte, dat er slechts één ding was, dat hij van harte wenste en dat was,nog eenmaal zijn moeder te zien! Deze schone wens werd vervuld en hij vertrok met enige primulabloemen in de hand voor een kort ogenblikje naar de hemel. Aan de hemel gekomen vroeg men hem de bloemen en opende daarmede de hemelpoort. De jongen zag inderdaad voor enige ogenblikken zijn moedertje. Op de aarde teruggekomen vertelde hij het voorgevallene, dat van mond tot mond ging en van die dag af noemen we de primula's hemelsleutel.

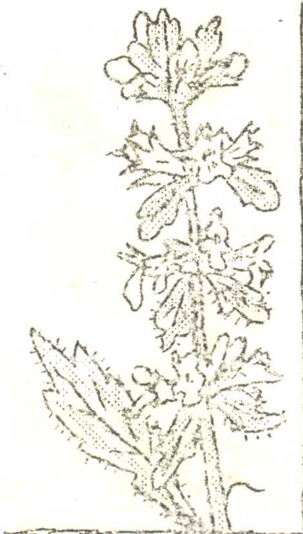
De Salomonszegel werd vroeger al een heel merkwaardige functie toegedacht, die wel iets doet denken aan de sleutelfunctie in de vorige legenden. In de Middeleeuwen bestond er namelijk in de volksfantasie een geheimzinnig middel om rotsen en plaatsen, waar schatten verborgen lagen, te openen. Dat middel was de zg. springwortel, en men meende te weten, dat de wortel van Salomonszegel deze wonderkracht bezat. In Egypte zou men de springwortel gebruikt hebben bij de tempelbouw. De massale steenblokken liet men daarmee van de rotsen springen. Heel eigenaardig is de overlevering, op welke ma-

nier men in het bezit van deze geduchte wortel komen kon. Men moest daartoe een pen slaan in een spechtengat, dan rustig afwachten tot de vogel terugkwam. Als de specht de versperde opening zag, dan haastte hij zich om een springwortel te halen, want de vindplaats van deze wortel was alleen de specht bekend. Als het dier met de wortel teruggekomen was en de pen uit het gat had laten springen,dan moest men snel een rode lap naar de vogel werpen waardoor deze van schrik de begeerde wortel liet vallen.

Een bijzonder heilige plant is ook de Bijvoet. De volksnaam "Moeder aller kruiden" spreekt hierbij voor zichzelf. De plant had een buitengewoon geneeskrachtige werking. Hij hielp letterlijk tegen alle ziekten en ongemakken. Toverij, de duivel, heksen, zonnesteek, vermoeidheid, zie hier een keurcollectie waartegen geen beter middel bestand was dan Bijvoet. Vooral tegen vermoeidheid is het een uitstekende remedie. Dit klinkt je misschien vreemd in de oren, maar toch is het nog zo heel gek niet. Immers het vermoeidheidsgevoel wordt veroorzaakt door het warm worden van onze voeten. In ons gevoel gaan de voeten dan gloeien en steken. De bijvoetbladeren bevatten, evenals verschillende andere planten (bijv.gagel) een vluchtige olie, die wanneer hij met de warme voeten in aanraking komt snel verdampt en zo de warmte afvoert. Het is dus dezelfde werking als eau de cologne op je voorhoofd. Bovendien werkt ook de olie gunstig op het lichaam: hij heeft een opwekkende werking. Zo geeft de bijvoet een verkwikking aan den vermoeiden wandelaar.Het kan zijn, dat de verbeelding erger is dan de derdedaagse koorts, maar ik heb die bijvoetbladeren zelf gebruikt en . . . werkelijk, ze hielpen!

Op de bijvoet bevindt zich nog wel eens een gal, waarin een zwart"wormpje" leeft (Conchylis hilarume) De gelukkige vinder kan ervan opaan, dat hem een grote schat ten deel wordt (Tussen deze twee haakjes gezegd en gezwegen: bij mij moet die schat nog steeds komen). Maar luister verder naar wat we over een andere heilige plant te vertellen weten: nl. het IJzerkruid.

Ook het IJzerkruid bezit vele gunstige eigenschappen. Het zou zijn ontstaan uit het bloed van Mercurius, en evenals de bijvoet waakt het tegen de vermoeienis. In Frankrijk heette het, dat de duiveltjes er kousenbanden van maakten tegen het moe worden. Als middel tegen giftige slangen stond het alom bekend. In de Middeleeuwen werd de plant behalve als heilig kruid ook nog wel eens als duivelskruid gezien. Men vertelde, dat de mens het van den duivel gekregen had, en dat deze leerde het tegen de pest te gebruiken. Dan kon het IJzerkruid ook nog liefde opwekken!Ik zie al die "liefdeplanten" nog altijd als een oude variant op het "zeg het met bloemen". Gelukkig maar, dat de bloemisten niet aan plantlore doen(?). Het IJzerkruid was ook één van de elementen, waaruit de heksenzalf bestond. Evenals bij het varenzaad en de mistletoe was het ook bij dit wonderlijke kruid een hele toer om het te bemachtigen. Hoe of dat dan wel moest ? De plant moest met een gouden of zilveren werktuig uitgegraven worden. Dan moest hij blijven liggen tot er de morgendauw overheen geweest was, maar hierbij mocht men hem vooral niet alleen laten . En tenslotte moest men zorgen,hem voor zonsopgang weg te halen. Uitdrukkelijk moest erbij gezegd worden, dat men nooit met een ijzeren voorwerp de plant uit zou graven, want dan verloor hij al zijn goede eigenschappen op slag.

Als duivelsbanner stond ook de Jeneverbes bekend. Vooral tegen de aangetoverde ziekten en kwalen, zoals betovering van de melk, was het een befaamd middel. Die aangetoverde ziekten, zo dacht men, werden veroorzaakt door duivels,kobolden, heksen, enz. Daartegen kon men zich uitsluitend beschermen door het gebruik van heilige kruiden, hetzij door ze te eten, bij zich te dragen of op te hangen. In Duitsland had men in dit verband een eigenaardige gewoonte. Als de kinderen niet wilden groeien, ziekelijk waren of iets van dien aard, dan ging de vader naar een "Wacholder"(jeneverbes), stak een brood en wat wol tussen de takken en sprak de volgende woorden: "Ihr Hollen und Hollinen,
Hier bring ich euch etwas zu spinnen,
und zu essen.

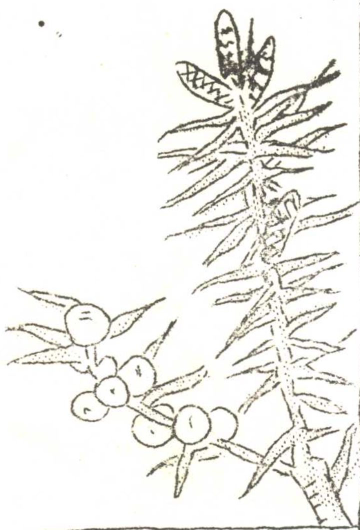
Ihr sollt spinnen und essen
Und meines Kindes vergessen"!

Klaarblijkelijk beschouwde men dus de Hollen en Hollinen(een soort aardgeesten) als de veroorzakers van de ziekte en poogde men hen goedgunstig te stemmen, opdat ze zouden nalaten de kinderen verder te kwellen. Algemeen werd het jeneverbeshout ook aangezien als duivelwerend. Vandaar dat men er voorwerpen als zwepen, bekers pijpen, enz. van maakte. Door de karnstaf, de melkemmers en de karn zelf van jeneverbeshout te maken dacht men het de heksen onmogelijk te maken de melk onder hun betoverende invloed te brengen.

De hulststruik was bij de Germanen vooral een uitverkoren plant. Hij heette gelukaanbrengend te zijn en was gewijd aan de goede goden. Ja, zo heilig was de plant zelfs, dat de kwade goden hem nimmer zijn bladeren vermochten te ontnemen. De Germaan plantte dus bij voorkeur een hulstboom op zijn erf. Tegelijk diende hij dan ook om de bliksem te verdrijven, want zijn rode bessen waren immers aan Thor, de god van donder en bliksem gewijd! Nog gebruikt men in Tirol de boom tegen blikseminslag. Bij het midwinterfeest speelde de hulst bij de Germanen, evenals de mistletoe bij de Kelten een belangrijke rol. Tot slot volgt hier een legende, die stamt uit de bijbel en die verhaalt hoe de hulst aan zijn stekelachtige bladeren is gekomen.

Toen Christus op een ezel Jeruzalem binnenreed strooide het verheugde volk de bladeren der boom voor Hem op de weg als een Hosanna. Later, toen datzelfde volk riep: Kruist Hem, veranderden die bladeren in de scherppuntige hulstbladeren.

In vroeger tijden vooral, maar ook tegenwoordig nog wel verzamelt men in plattelandsplaatsen op gewijde dagen bossen goede heilige kruiden, die moesten dienen ter bescherming tegen betovering door heksen, duivels, kobolden en al dat andere gespuis. In het midden van de winter hield men een viertal rooknachten. De nacht voor St.Thomas (21 Dec.). de Kerstnacht, Nieuwjaarsnacht en de nacht voor 3 Koningen (6 Jan.) waren de nachten, dat men de vuren stookte, waarin men dan heilige kruiden brandde. Het zijn de kortste nachten van het jaar, en naar het volk geloofde hadden de duivel en zijn tra-

wanten de hele donkere wintertijd , maar speciaal in deze nachten, vrij spel. Die boze wezens kunnen nl. het licht niet verdragen. Dat is ook de reden, waarom in de St. Jansnacht (dat is de kortste en lichtste nacht van het jaar) nooit iemand onder een boom moet gaan slapen. Het kan immers licht gebeuren,dat de duivel,door 't licht gedreven,uit de boom te voorschijn komt en in de slaper vlucht. De genoemde rookgewoonte was ook bij de Romeinen bekend, die hem toepasten tegen de "duivelse serpenten". De heilige kruiden,die men voor het maken van de "bussels" bezigde , moesten de dag voor Mariahemelvaart geplukt worden en met bitterzoetstengels tot een soort tuiltje bijeengebonden worden. In Z.Limburg heeft men nog steeds de gewoonte om van heilige kruiden ruikers te maken. Men noemt ze daar"Kroedwesschen"of "Kruidwisschen",hetgeen betekent:bundeltje kruiden.Als er een onweer opsteekt hangt men naar de kant, vanwaar de bui dreigt, een kroedwesch en soms steekt men de kruiden in brand om den aanstormenden boze te weren. Uit welke kruiden bestond nu zo'n kroedwesch? Het meest werd gebruikt het boerenwormkruid. Tegenwoordig zie je ook wel bossen Dahlia's, die in de kerk gewijd zijn. Bij het laatste is het oorspronkelijk begrip "Heilige planten" dus wel volkomen ten gronde gegaan. De tijdens de hiervoor genoemde rooknachten gebruikte bussel bestond ongeveer uit de volgende planten: Valeriaan, Koninginnekruid, Alant, Citroenkruid, Bijvoet, Geel walstro, Boerenwormkruid en Alsem. Zoals reeds gezegd, werden die planten bij elkaar gebonden door een bitterzoet- of ook wel door een alfsrank Ook wijnruit en duizendblad kwamen vaak in de bussel voor.

In Duitsland kende men een "kruidwisch" met 15 kruiden en wel de volgende: Toorts of hemelbrand in het midden en daaromheen: lisdodde, rapunzelklokje, boerenwormkruid, bosmunt, mattebies, driedistel, bitterzoet, vijfvingerkruid, lavas, karwij, blauwe knoop, St. Janskruid, Bevernel en Wijnruit. Een bijna gelijke samenstelling vertoonde de ruiker der negen kruiden, die meer speciaal tegen de heksen diende. De " negenderhande kruiden" zoals deze kroedwisch ook wel heette,

werd in de drinkbakken van het veegelegd. Hij werd fijngemalen op St.Jansdag (24 Juni) en door het veevoer gedaan. In de Middeleeuwen dreef men het vee wel door een rokende bos kruiden heen, alles tegen de betovering.

Verschillende van de kruiden uit deze kroedwich waren stuk voor stuk al belangrijk, bijv. bijvoet en St.Janskruid,maar ook van de overige planten valt nog wel wat meer te vertellen.

De wijnruit (Ruta graveolens) werd vroeger in tuinen gekweekt en was bekend om zijn scherpe aromatische geur. Zijn duivelbannende macht dankt de plant aan zijn geur en aan zijn altijd groene kleur.

De Lavas is een schermbloem,die de boeren nogal eens op hun erven plantten. Het is echter geen plant uit onze wilde flora. Ook het Citroenkruid is een gekweekte plant uit de kruidentuinen. Het is een familielid van de bijvoet en de averoon.

De valeriaan,die ook voor de kruidenbussels genoemd wordt is eigenlijk niet de ons bekende valeriaan,maar de Keltische, en weer een gekweekte plant. Maar ook de gewone valeriaan is een duivelbannend kruid. Het behoedt nl. verliefde jongelingen en vrijende dochters tegen duivelse aanslagen.

Behalve de bussels zijn er nog tal van andere planten,waar de duivel een grote afkeer van heeft. Het haarmos, gecombineerd met lavendel en citroenkruid gebruikt men wel in het hieronder aangehaalde geval. Het gebeurde wel eens, dat de boze de ziel van een jong meisje in zijn macht probeerde te krijgen door zich als een schoon jongeling te vermommen. Als dat meisje dan bemerkte,dat haar geliefde de duivel was, kon zij zich van die invloed bevrijden door een tuiltje van deze kruiden op de borst te spelden.De duivel verdween dan, zoals men zegt met een helse stank. In dit verband is het wel aardig te vertellen, dat Haarmos het mos met de oudste volksnaam is "Gulden Wederdood", waarin "weder" duivel betekent (denk maar aan weerwolf, weerga)

De zwaluwtong was een kruid, dat tegen duivelsinvloed gebruikt kon worden als het met de linkerhand uitgerukt en dan om het lijf gewonden werd. Ook de marjolein heeft duivelswe -

rende invloed. Een meisje was verliefd op een vermomde duivel en vertelde haar moeder, dat hij haar geleerd had, hoe ze onweer en muizen maken kon. De verstandige moeder naaide marjolein en St.Janskruid in het kleed van haar dochter en zie, het meisje was bevrijd van den satan.

De Betonie is de plant, die de bewaarder is van 's mensen lichaam en ziel. Een Italiaans spreekwoord zegt:"Wanneer er sprake is van een héél goed mens, is hij voller van deugden dan de Betonie".

De maagdepalm was de plant, die vooral in Duitsland een rol speelde bij liefdeshandelingen. Zoals een jonge man hier zijn geliefde"Meie"(egelantier) bracht, zo hing de Duitse jongeling een takje van de maagdepalm aan het venster van zijn beminde. De leerachtige blaadjes van dit plantje zijn het zinnebeeld van de onsterfelijkheid, vandaar dat men ze op kerkhoven plantte. Ook omkransde men kindergraven wel met maagdepalm om den duivel de macht over de gestorven kindertjes te ontnemen.

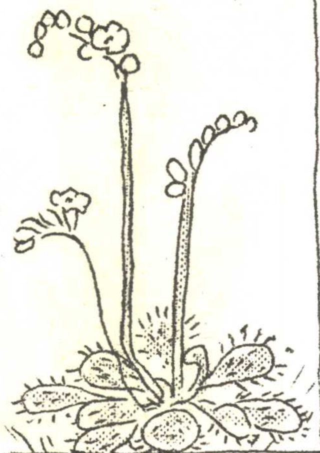
Van de Akkerwinde is een aardige legende bekend.:
Een voerman was eens met zijn met vaten wijn beladen wagen in de modder blijven steken. Wat de man ook probeerde, hoe hij zijn paarden ook aanzette, om de wagen los te krijgen, niets mocht baten. Toen kwam daar toevallig Onze Lieve Vrouwe voorbij. Ze had medelijden met den voerman en sprak:"Ik ben doodmoe van het lopen en heb erge dorst gekregen, geef mij wat van uw wijn te drinken." "Zeer graag Lieve Vrouwe", antwoordde de voerman,"maar hoe wilt u dan drinken, want ik heb geen glaasje om de wijn in te doen" O.L.Vrouwe liep naar een haag en plukte er een rood met wit gestreept bloempje, dat wel wat weg had van een glaasje. Ze gaf het den man, die het volschonk met wijn en het haar overreikte."God zegene u" zeide hij. O.L.V. dronk het bloemke leeg en op hetzelfde moment stond de wagen weer vrij en kon de voerman zijn reis voortzetten. Jullie begrijpt, waarom men de akkerwindebloem voortaan "Ons Lieve Vrouw glazeken" noemde.

Reeds eerder werd de Jeneverbes genoemd als heilige plant. Een legende, die we feitelijk onder de kerstlegenden rekenen kunnen verhaalt van deze struik nog het volgende:

Maria en Jozef moesten vluchten met het kindeke Jezus voor de legerscharen van Herodes, want alle pasgeborenen uit Nazareth zouden gedood worden omdat zich onder hen de "koning der Joden" bevond. Ze waadden onder een brandende zon door het woestijnzand. Het was nog ver naar Egypte! Maar plots klonk in de verte hoefgetrappel. Dat waren de soldaten van Herodes. Waar moesten ze vluchten? Uren in de ronde niets dan kale zandvlakten met hier en daar een dorre struik. Maria en Jozef probeerden zich te dekken tussen de bremstruiken en smeekten deze hen niet te verraden. Maar de brem had het veel te druk met het wegschieten van zijn zaden en knetterde zo luid en harteloos, dat Maria schreiend haar handen voor de ogen sloeg. Toen echter opende een oude Jeneverbos zijn takken en omsloot daarmee de heilige familie, die zodoende aan het speurend oog van Herodes' soldaten ontkwam. Uit pure dankbaarheid heeft Maria de struik tot beschermende heilige plant gezegend en zelfs nu nog gebruikt men in Toscane vanwaar deze sage afkomstig is, met de Kerst de jeneverbestakken om vee en stal te beschermen tegen kwade invloeden. In de reeds genoemde rooknachten gebruikte men de jeneverbes immers ook tegen deze invloeden, zoals we zagen. Niet zelden werd het door een geestelijke gedaan, die dan de beginletters der namen van de Driekoningen op de deuren schreef. Verder verhaalt deze legende van de vlucht uit Egypte nog het volgende: De russen waren zo onvoorzichtig, het Kindeke Jezus in het oog te prikken. Door het geschrei opmerkzaam gemaakt, keek Maria de plant bedroefd en verwijtend aan, en sindsdien hebben de russen een dorre punt en laten bovendien niet zelden treurig de kop hangen.

Nu we toch met de Christuslegenden bezig zijn, wil ik toch enkele andere aardige legenden niet overslaan. De ster van Bethlehem wees, zoals jullie weten, de wijzen de weg naar de kribbe van Jezus. Toen de ster nu haar taak volbracht had, brak zij in duizenden stukken en die stukken daalden op de aarde neer als witte kelkjes. De legende verhaalt nog, dat Jozef een arm vol van die witte bloempjes plukte, waarmee Maria zeer ingenomen was.

Ongeveer tegelijkertijd is de Margriet ontstaan. Toen de drie wijzen uit het Oosten met hun kamelen moeizaam hun weg zochten door de nauwe straatjes van Bethlehem, zag Melchior plots een margriet staan, waarop hij zei: "Hier moet het wezen, die, daar staat het teken". Hij gleed van de kameel en plukte de bloem. Tegelijk sprong de staldeur open en de geluidjes van het pasgeboren Kindeke drongen tot hen door. Als eerste geschenk legde Melchior de witte margriet in het handje van Jezus.

Het dochtertje van een van de herders zou Hem ook zo graag een geschenk geven. Maar ze was zo arm, ze had niets, zelfs geen lammetje. Treurig dwaalde ze over Efrata's besneeuwde velden. Maar zie, daar kwam een engel uit de hemel dalen, die de sneeuw beroerde met zijn vleugels en daar sproten uit de besneeuwde grond de prachtige Kerstrozen te voorschijn, die het meisje verheugd plukte als eerbiedige hulde aan den Heiland. De duivel echter kon niet goed hebben, dat aan die Kerstroos zo'n hoge eer te beurt viel en daarom legde hij tussen de gouden meeldraden een druppel venijn. Maar dit kwaad aan zijn Zoon kon de goede God niet gedogen en daarom heeft hij dat gif, dat de plant een vijand der mensheid zou moeten maken een geneeskrachtige werking geschonken, zodat juist het tegenovergestelde het geval is geworden.

De Lavendel is de enige bloem, die de geur van de Paradijsbloem heeft meegekregen. Hoe dat zo komt? Toen Jezus nog slechts enkele dagen oud was, moest Maria zijn kleertjes wassen, hetgeen ze deed in een beek vlak bij de stal. Om ze te drogen hing ze ze uit over een plant met onaanzienlijke grijswitte bladeren. Na enige tijd keerde ze terug, daar ze dacht, dat de kleertjes nu wel droog zouden zijn. Ze zocht, maar kon ze eerst nergens vinden. Eindelijk ontdekte zij het goed, dat uitgespreid lag op de stenen langs de beek. De lucht was vervuld van een heerlijke geur, Verwonderd zocht ze naar de herkomst daarvan en toen bemerkte ze, dat het de bewuste plant was, die die heerlijke geur verspreidde. Maar die plant was niet langer grauw en onaanzienlijk, maar had nu mooie fris -

groene bladeren en aardige blauwe bloemen. Toen kwam de engel Gabriël tot haar en zei:"Deze plant,die gediend heeft tot het drogen van de kleertjes van het Kindeke zoet, is gezegend boven alle andere planten. Zij zal voortaan bloemen dragen, vervuld met de bloemengeur uit de Hof van Eden." Maria plukte daarop een takje af en stak het op haar boezem en sedertdien hebben dat nog duizenden andere vrouwen gedaan.

Ook de thym werd beloond met een zoete geur, daar hij gediend had voor het vullen van de kussentjes, waarop Jezus in de kribbe sliep.

Toen Jezus drie jaar oud zou worden, wilden de moeder haar kindeke een tuiltje bloemen geven. Maar waar ze vandaan gehaald? Het was winter en er groeide maar heel weinig in de tuinen van Nazareth Maria maakte daarom van allerlei lapjes en tierlantijntjes (waaronder ook nog een lapje zijde, afkomstig van Koning David) een paar kunstbloempjes. Eentje daarvan vond zij het geslaagdst. Het was een lief geel knopje, waaraan ze nu nog wat witte lintjes wilde maken. Daarbij prikte zij zich in de vinger en een rood streepje bloed verfde de witte lintjes een tikje rood. De driejarige was er echter o zo blij mee. De hele winter speelde hij met het dingetje en in het voorjaar plantte hij het in het dal. Het plantje begon te leven en iedere dag begoot hij het met water uit de gouden beker, die de drie koningen hem gegeven hadden. Thans heeft het alle weiden der aarde bevolkt. Het is het Madeliefje, dat nog altijd de witte lintjes draagt aan het gele hartje. De lintjes zijn ook nog altijd een tikje rood van het bloed uit Maria's vinger.

Enkele planten, die ons tegen onweer en ook andere boze invloeden kunnen behoeden, zijn de donderbaard en de varen. Het varenzaad(dat o.a. tegen bliksem dient) ontstond in de kerken uit het bloed van Johannes en daar men het onzichtbaar dacht, geloofde men, dat de varens alleen in de St. Jansnacht bloeiden. Hij was gewijd aan Thor, de Godheid van donder en bliksem. De Huislook(zoals de donderbaard beter bekend is) op het dak, beschermde de bewoners tegen het hemelvuur.

Er zijn planten,die de bezitter veel geld en schatten verschaffen. Zo gaan er typische verhalen over de wonderbloemen. Zeer waarschijnlijk zijn dit vergeetmijnietsoorten. Met die wonderplant zou het ook mogelijk zijn, verborgen schatten te ontdekken. Al die verschillende sprookjes komen ongeveer hier op neer: Een knaap of man vindt de bloem en ziet, als hij deze geplukt heeft plotseling een deur. Wanneer hij met de bloem deze deur aanraakt gaat ze open en de gelukkige komt in een ruimte vol goud en edelstenen. Een stem zegt dan: "vergeet het beste niet" De man gooit dan natuurlijk de bloem neer en grijpt naar de schatten. Als hij dan weg gaat, vergeet hij het beste, namelijk de openende bloem en de deur valt met een harde klap weer dicht.

Behalve het vergeetmijnietje wordt ook de sleutelbloem wel als zodanig genoemd. Verschillende andere planten zouden ook schatten aanwijzen. Varenzaad van wijfjesvaren, eikvaren en andere wordt daarom ook wel wenszaad genoemd. Onwillekeurig moeten we bij de geschiedenissen over het vinden van schatten denken aan de "wichelroede", Nauwelijks heeft de klok in de nacht van 24 op 25 December de eerste slag van het midder - nachtelijk uur geslagen of één van de takken van de Hazelaarstruik is veranderd in een gouden roede, een soort van wichelroede, die echter veel groter toverkracht bezit dan de gewone wichelroede, Men kan er precies mede ontdekken, waar er schatten in de grond verborgen liggen. Maar het is niet eenvoudig, en zelfs hoogst gevaarlijk om te proberen, die gouden tak te bemachtigen. Men moet hem vóór de klok uitgeslagen is gekapt of gesneden hebben, omdat men anders door een onzichtbare hand wordt weggehaald en voor altijd van de aarde verdwijnt.

Planten met soortgelijke eigenschappen zouden zijn:de wilde roos, de meidoorn, de lijsterbes, de klaver met vier blaadjes, de reeds genoemde hazelaar en vooral de hazelaar,waarop een Maretak groeide.

De Lijsterbes is ook in andere opzichten een belangrijke boom. In de oudheid was het de heilige Thorsboom; overal werd hij als anti - diabolische (tegen de duivel) en anti-

magische boom vereerd en aangewend. In en op stallen en daken legde men het lijsterbessenhout tegen bliksem en blikseminslag veebeheksing, geesten, draken en aanverwante artikelen. Zwepen, osseprikkels en drijfstokken (waarmee het vee voortgedreven werd) maakte men bij voorkeur uit lijsterbeshout. Om tegen de zogenaamde heksenstormen en tovergolven beschermd te zijn vervaardigden onze fantasierijke voorvaderen graag de scheepskielen uit het hout van de lijsterbes.

Eenzelfde betekenis droeg de Lindenboom. Zij was gewijd aan de Moeder en heette het symbool der vrouwlijkheid, evenals de eik dat is voor de manlijke kracht.Lindebast, gedragen op de borst, heette een uitstekend middel tegen toverij. Om de in de St. Jansnacht rondzwervende heksen te beletten in de veestallen te kunnen binnendringen en het vee te beheksen bond men de stallen wel dicht met repen lindebast, terwijl men ook de horens der dieren hiermee omwond. De heilige linde werd bij voorkeur bij de boerenhofsteden geplant en wij kennen allen de boerderijen waarvoor zich een rij van statige oude linden verheft als gebleven aandenken aan de tijd, dat de bomen nog in hoog aanzien stonden. Denk ook eens aan het gebruik om linden te planten als "Wilhelmina"- enz.- bomen. Als het vee betoverd was, dloeg men met lindetakken het kwaad er uit.Akkers werden gezuiverd van onkruid en kwaad gedierte door lindenas.

De Meidoorn was in de Romeinse mythologie een plant, die gewijd was aan de beschermgodin der huisdorpels. De Es werd, evenals de linde vaak voor de huizen geplant. Er is een oud gezegde, dat luidt: "Een huis onder een Es kent geen venijn". In de Noorse mythologie wordt verhaald, dat de Es de levensboom was. Hij groeit in het middelpunt der aarde, wortelt in de onderwereld en verheft zijn kroon in de hemel(Asgard). De boze slang Nidhöger of Jörnungard leefde onder zijn wortels en knaagde daaraan, zodoende de boom tot verrotten doemende. Hierin vinden we evenals in het verhaal van Baldur en Loki de eeuwige strijd en wisselwerking tussen goed en kwaad, licht en donker.

Een aardige legende voor dit hoofdstuk is ook die van het

mosroosje. Vroeger, toen de Engeltjes nog dagelijks op de aarde gingen spelen, gebeurde het eens, dat een engeltje vergat om bij het vallen van de avond de hemelladder weer op te klimmen. De lucht kleurde reeds rood, toen het bemerkte,dat het tijd was weer hemelwaarts te gaan. Maar o schrik, het was al te laat! De hemelladder was al lang opgehaald. Er bleef het arme engeltje niets anders over dan de nacht op de aarde door te brengen. Moe en verdrietig legde het zich te slapen onder een rozestruik. Beschermend en liefdevol spreidde de roos zijn bladeren over haar uit. De volgende morgen, toen het engeltje ontwaakte, vroeg het de roos een wens te doen, die ze als dank voor de bescherming zou vervullen. Het roosje wenste daarop een bloem, die anders was dan die van alle andere rozen. Het engeltje dacht enige tijd na en nam toen wat van het mos, dat haar tot rustplaats had gediend. Hiermee versierde zij de rozeknop en toen deze openbloeide lagen de blanke bloemkroon - blaadjes sierlijk tussen de bemoste kelkblaadjes. De roos was heel erg blij met deze herinnering aan het engeltje.

Nu komen we aan één der merkwaardigste en schoonste der heilige bloemen, en dat is de Passiebloem. Hoewel hij ook weer niet bij ons in het wild voorkomt is deze bloem toch zo belangrijk en mooi, dat ik hem hier zeker noemen wil en een afbeelding van de bloem zelfs op de ereplaats nl. voor op dit boekje gezet heb. In die afbeelding (die natuurgetrouw is) kun je alle onderdelen, die een symbolische betekenis hebben, terugvinden. De Passiebloem is een slingerplant, evenals onze kamperfoelie. In zijn vaderland (Z. Amerika) werd de plant ontdekt door de Spanjaarden in de tijd dat deze lieden het land veroverden. Deze mensen, die eenvoudige en bijgelovige zielen waren, zagen in deze wonderlijke bloem een teken, dat de Indianen zich zouden bekeren tot het Christendom. Immers, de bloem heeft een zodanige vorm,dat hij beslist een symbool van het Christendom moet lijken. De naam "passiebloem" is ontleend aan passie(het lijden). In de drie stampers zag men de nagels, waarmee hij aan het kruis genageld werd. De 5 meeldraden, die onder deze stampers lig-

gen stellen de 5 wonden voor, die Jezus werden toegebracht of ook wel de 5 martelingen die men Hem liet ondergaan. De krans, die de meeldraden vormen, deed denken aan de doornenkroon van den Koning der Joden of aan de ster in het Oosten. Kelk- en bloembladeren stellen verder lansen en geselriemen voor, waarmede men den heiland pijnigde. (de bladen lijken op speerpunten) De ranken van de plant zijn de koorden, waarmede Hij gebonden werd.

Over het ontstaan der Passiebloem vertelt men het volgende: De plant slingerde zich na Jezus' kruisiging om het kruis en hechtte zich vast op de plaatsen waar de nagels door Christus' handen en voeten gedreven waren. In de bloemen, die deze plant daarna voortbracht, vond men zoals hierboven beschreven symbolisch beschreven de foltering uitgedrukt.

De laatste plant, die ik in dit hoofdstuk wil noemen, is er ook weer een, die hier niet voorkomt. Mandragora officinalis heet hij en hij groeit in Zuidelijke landen. Zuid-Europa en Klein-Azië zijn de oorspronkelijke woongebieden. De wortelstok van de Mandragora is in de volksmond bekend als alruinmannetje of kortweg alruin. Luister, wat de legenden vertellen over het ontstaan van de alruin.

De Alruin is ontstaan uit de ingewanden van een onschuldig gehangene. Om het onrecht goed te maken, heeft deze plant allerlei geheimzinnige en heilbrengende eigenschappen gekregen. De wortel is het merkwaardigst. Hij is dik en vlezig, roodachtig van kleur en lijkt wel wat op een mensengestalte, vandaar dan ook de naam alruin"mannetje". De bezitter van een alruin mag zich wel de gelukkigste mens ter wereld rekenen, want zijn alruin beschermt hem tegen alle kwaad, zoals ziekten, duivel, toverij, enz., enz. Het verschaft hem grote rijkdom, doet hem alle processen winnen en geeft hem de macht zich onzichtbaar te maken. Bovendien is het een liefdewekkende plant en werd hij dan ook ijverig voor liefdesdranken gebruikt. Het was echter niet zo erg gemakkelijk om de alruin te verkrijgen. Hij moet nl. uit de grond gegraven worden en dat was levensgevaarlijk voor den graver. De graverij op zichzelf was niet zo erg, maar wanneer het laatste contact met

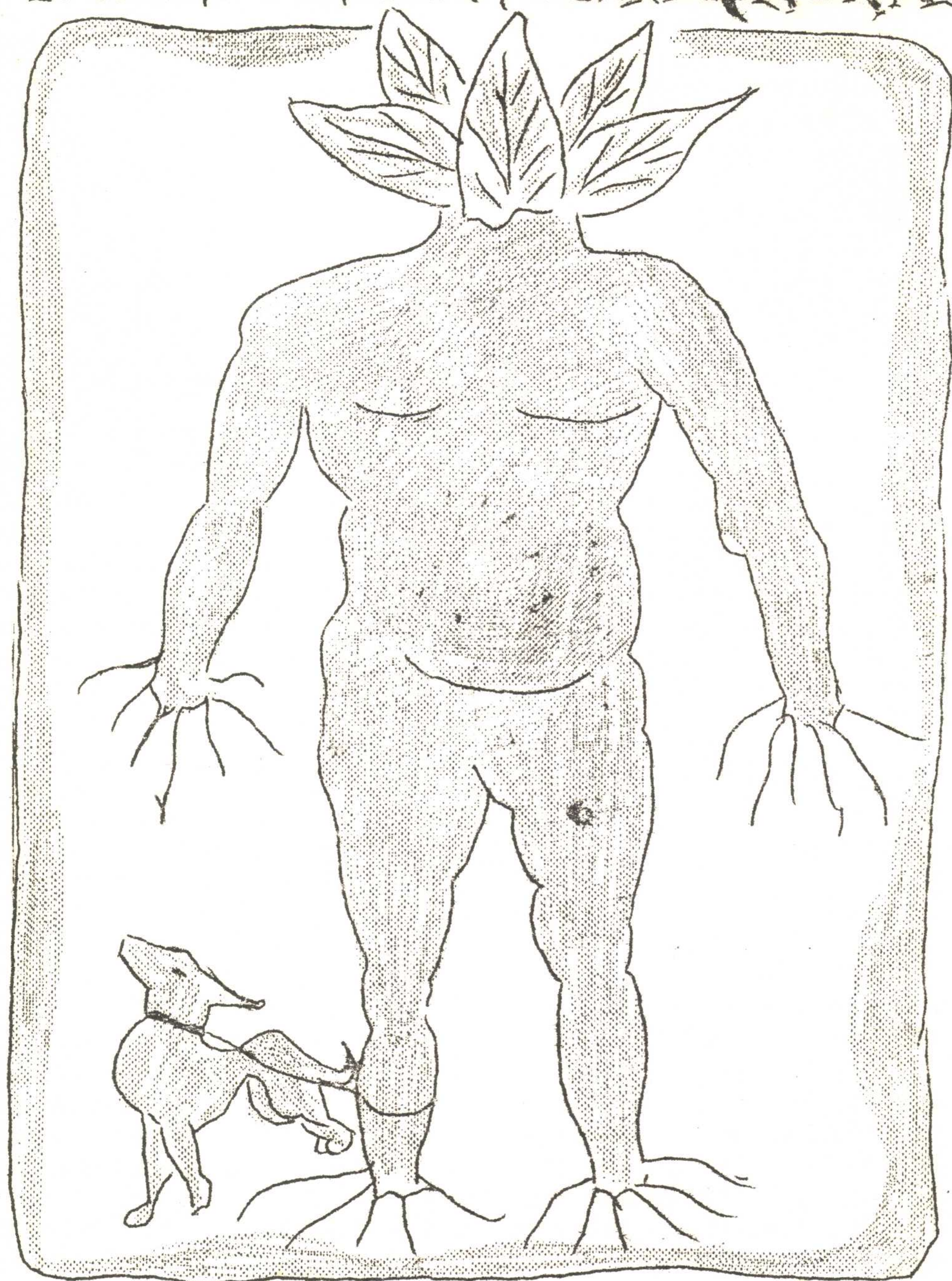
de aarde verbroken werd, schreeuwde het alruinmannetje zo verschrikkelijk, dat de graver van schrik stierf. Daarom liet men de laatste werkzaamheden door een hond verrichten. De hond bestierf het dan wel, maar de mens werd meester van het kostbare voorwerpje. Het alruinmannetje moest verder direct gewassen worden in wijn en in een schoon linnen lapje gekleed worden. Op een geheime plaats moest men het dan verbergen en dagelijks van spijzen en dranken voorzien. Iedere week moest het mannetje opnieuw gebaad en eens in de maand van een schoon hemdje voorzien worden.

Wat betekent nu die vreemde naam "alruin"? zullen jullie je wel afvragen. De naam stamt uit het Gothisch. "Runa" betekent geheim. Een andere lezing omtrent de naam is, dat het eigenlijk moet zijn: albruna = tovergeest. De Griekse mythologie geeft nog een andere verklaring over het ontstaan van de Mandragora. Hij zou gegroeid zijn uit het bloed van Prometheus, die den goden het vuur uit de hemel ontstal. De vermetele werd tot straf aan de rotsen geketend. Een arend pikte hem iedere dag in de lever. Uit het bloed, dat hierbij vloeide, ontsproot de alruinplant.

In de Middeleeuwen werd de alruin zeer veel als amulet gebezigd. Er zijn nog tal van deze alruinen in musea te bezichtigen.

NOMEN HERBAE MANDRAGORA

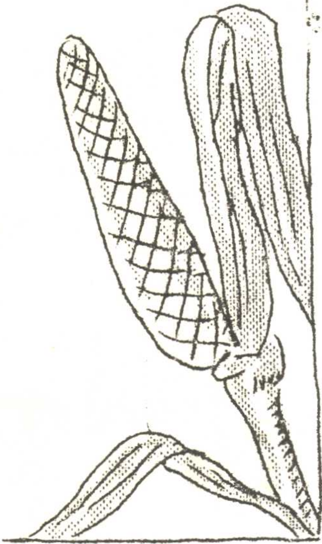

Geneeskrachtige planten

"Dat de ghesondtheyt het fondament val . alle onse krachten/werkinge/eere/en rijkdommen zij/kan een yder of met groot profyt/of met groote schaden(dhaeghlycks genoeghsaem bevinden;want het oprecht gebruyck van dit alles/sonder de ghesondtheydt/niet volmaekt bestaen kan/en daerom met recht een verborgen schat ghenoemt werdt"

Zo heet het in de voorrede van m'n" Medicynwinckel", een boekje,in 1668 uitgegeven bij Marcus Doornik,waaruit ik citeer ondanks het verbod:"in't gheheel of ten deel in groot of kleyn formaat,niet te mogen nadrucken of verkoopen,op alsulcke poenen enz Vergeleken bij de geneeskunde,die al zo oud is als de wereld,is dit boekje nog maar jong en vóór de mensen wisten,wat er in dit boekje,daterende uit 1668,staat, heeft men de wonderbaarlijkste dingen geloofd en de meest vreemdsoortige recepten klaargemaakt. Het is echter niet de bedoeling om hier een uitvoerige bespiegeling te houden over de geneeskunde door de eeuwen heen. Ten eerste weten wij hier niet genoeg van en verder gaat het buiten het eigenlijke onderwerp van dit hoofdstuk.

Uit de weinige gegevens,die ons over de oudste beschaafde volkeren ten dienste staan,is gebleken,dat reeds bij de Chine-

zen,Babyloniërs,Egyptenaren,Indiërs en Inca's geneesmiddelen,kleurstoffen en gift uit planten bereid,bekend waren. De Indigo werd in 2300 v.Chr.reeds als geneeskruid gebezigd.Ook de kaneel werd omstreeks 2700 v.C.al beschreven in een Chinees kruidenboek. Een bosje Munt werd gevonden in een Egyptisch grafwerk,stammend uit ± 1000 v.C. De Kalmoes was omstreeks 2250 v.C.al in gebruik in Babylonië.Olijf werd weer gevonden in Egyptische graven van 2300 v.C. en zo kunnen we nog tal van andere planten noemen,die al om en nabij de 50 eeuwen terug hun bekendheid verwierven.

Over de oorzaken der ziekten zijn in de loop der eeuwen heel wat theorieën geweest waarvan ik een paar van de merkwaardigste wil noemen. Algemeen aanvaard werd bij de Grieken tot laat in de Middeleeuwen de leer van Hippocrates: In het lichaam waren 4 lichaamsvochten(humores) en wel: gele gal,zwarte gal,slijm en bloed. Wanneer deze vochten in de juiste verhouding met elkaar vermengd waren,dan was de mens gezond,was dit niet het geval dan was men ziek en de aard der ziekte werd bepaald door het vocht,dat van de juiste verhouding afweek. Had men bijv.te veel zwarte gal,die zich in de lever ophoopte,dan was men zwartgallig of melancholisch. Was de slijm verhit, dan had men last van koorts.Een andere verklaring voor het ontstaan van ziekten was het geloof aan heksen en duivels,die de ziekten zouden aantoveren. Vooral van de ziekten waarvan de herkomst en de plaats in het lichaam niet konden worden aangetoond,zoals pest,hysterische kwalen enz.werden graag heksen enz. beschuldigd.

Aangetoonde ziekten worden verholpen door Pimpernel, wijnruit,klimop,kamperfoelie,vlier,valeriaan,hulst,kraaiheide, struikhei,duindoorn,hondsdraf,St,Janskruid enz.,enz. Het gebruik van deze planten was niet steeds hetzelfde.Zo mesten de lindebast en het St.Janskruid als gordel om het lijf gedragen worden.Zocht men voor een aangetoverde kwaal baat bij de kamperfoelie,dan moest men 9x door een gordel van kamperfoelieplanten kruipen. Voor genezing door middel van de vlierboomechter was het noodzakelijk dat men zijn kleren aan de boom hing en er met een vliertak de duivel uitsloeg.

Een zeer eigenaardig geloof in de oude volksgeneeskunde was de genezing volgens de zg. signatuurleer. Dit kwam in het kort gezegdhierop neer,dat men aan een uiterlijk kenteken van een plant zou kunnen zien,tegen welke ziekte het kruid gewassen was. Enige voorbeelden: De bloedkleurige bessen van de rode bosbes werden gebruikt als bloedzuiverende middelen. Hier combineerde men dus de kleur van de bes met de kleur van het bloed. Toevallig was de toepassing van deze bessen niet zo heel kwaad daar ze veel citroenzuur bevatten,hetgeen bloedzuiverend werkt.

De zwaardvormige bladen van de gele lis trokken de aandacht voor wondziekten, dus voor messneden, enz. Te verwonderen is ook niet,dat men de longvormige bladeren van het longenkruid tegen longziekten placht te gebruiken. Dit zijn enkele voorbeelden en zo zijn er nog vele te noemen. Overigens is deze vorm in de geneeskunde nog niet zo erg lang geleden.opgegeven. In de 16e en 17e eeuw waren er nog verscheidene geleerden en heelmeesters die grote voorstanders waren van deze leer. Het zal jullie wel begrijpelijk voorkomen,dat dergelijke theorieën in alle ernst doorgevoerd tot geen of allerdwaaste resultaten leiden.

Na deze dingen uit de geschiedenis der geneeskunde te hebben aangehaald,wil ik beginnen met iets naders te vertellen over de planten,die als werkelijk geneesmiddel een rol speelden of nog spelen. Daartoe wil ik m'n oude "Medicijnwinckel" maar als leiddraad nemen en de volgorde aanhouden,die hierin betracht wordt.

De eerste recepten zijn de purgerende geneesmiddelen.(ontlastingsmiddelen),want zo zegt de medicijnwinckel,"De oorsake van de siekte wechgenomen sijnde/komt die van selfs te verbeteren en op te houden;waerom het in verscheyde toevallen noodigh is/het lichaam te voren door purgerende middelen of ter ader laten/te ontlasten/eer dat de ongetempertheyt der siekte door besondere hulpmiddelen kan wechgenomen worden".

Dit is een oude wijsheid,waarvan de juistheid ook tegenwoordig door zijn toepassing blijkt. Immers veel ziekten ontstaan door het zich ophopen van afvalstoffen en in deze ge-

vallen is een purgeermiddel dan ook bijna altijd de juiste weg. Aderlating komt in onze tijd practisch gesproken niet meer voor. Lees nu enige recepten over de braak- en purgeermiddelen. Om te doen braken:

Nee 8,9 of 10 bladeren van Mansoren, stoot deze in een stenen mortier en doe er een half mutsjen(een oude maat)Spaanse of Franse wijn bij, wring het door een doekje en geef het nuchteren te drinken. Om de werking nog te bevorderen geeft men na een uurtje een dronk geboterd bier. Aldus mijn"Medicijnwinckel". Medunkt, dat dit nogal omslachtig is. Ik geloof, dat er heus wel eenvoudiger middelen bestaan om te braken.

Om open lijf te houden:

Een gewoon middel is een Pruimsopje, waar Sennebladeren in geweekt zijn. Hippocrates, een vermaard geleerde in de oudheid gebruikte de krampverwekkende nieswortel(zwart nieskruid) als ontlastingsmiddel. Deze plant was echter nogal gevaarlijk door zijn sterk krampverwekkende en narcotische werking en moest dus met de uiterste zorg toegepast worden. Hulstbessen, rode bosbessen, de bessen van de vuilboom of sporkenhout, waren eveneens uitstekende purgeermiddelen. Wat we nu nog gebruiken als groene poeier is de gemalen bast van de vuilboom. Nu echter het tegenovergestelde, wat ook wel eens nodig is:

Om te doen stoppen.

De Toorts of hemelbrand was een geheimzinnig middel tegen cattarhale(darm) aandoeningen. Hij moest worden verzameld in speciaal samengestelde ruikers en zou door het uitspreken van een voorgeschreven formule genezing brengen.

Ook de blaadjes van gagel zijn een stopmiddel evenals die van de Bevernel.

Van de geneesmiddelen voor de gebreken van het hoofd.

Om het haar te doen groeien. De wijnruit is een goed middel tegen de kaalhoofdigheid en wordt tegenwoordig nog gebruikt. Iepenwortel, in water gekookt geeft een goed vet tegen kaalheid. De Medicijnwinckel zegt: Neemt asch van Averuyt maakt hiervan met afkoksel van hetselfde kruid een loog en wrijft met een zuivere doek de plaats waar ge het haar hebben wilt, dikwijls in.

Om het haar te verdrijven.

Neemt miereneieren met wijn vermengt Dit op het haar gesmeerd,maakt dit los en doet het uitvallen, alsmede het sap van Witte Wijngaard of Bryonie en het sap van alle geslachten van wolfsmelk.

Om hoofdpijn te verdrijven.

Hiervoor diende een recept van Kamille en Jeneverbes,Wijnruit,Marjolein. In wijn gekookt en in een zakje op het hoofd gelegd. Munt en breedbladige Weegbree waren ook planten,die tegen hoofpijn werden toegepast. Hier en daar vermeldt de Medicijnwinkel een recept,waarin de Maanbol(papaver) wordt genoemd. Een verdovende werking dus,die aan aspirine doet denken.

Om de hersnen door 't niezen te zuiveren.

Neem Narduszaad(borstelgras),rozemarijn,marjolein, Tabak, wit nieskruid(Helleborus) en witte meibloempjes (madeliefjes) Stoot dit tot een fijn poeier en snuif het op.

Om slaap te verwekken: Neemt een gedroogde Maanbol,kookt die in bier en geeft die te drinken. Alle recepten om slaap te verwekken,die ik vond hebben de een of andere papaversoort in hun samenstelling. De papaver heeft in de geneeskunde een belangrijke rol gespeeld. Ong.2000 jaar v.Chr. werd hij bij de paalbewoners van de Zwitserse meren reeds gebruikt als genotmiddel. Opium! Dit gebruik,dat vooral bij de Chinezen, maar ook onder andere volken sterk verbreid is geworden,is zeer schadelijk voor geest en lichaam. Veel meer belang voor de geneeskunde heeft de uit opium bereide morfine,als verdovend en pijnstillend middel. De naam morphine stamt uit de Griekse mythologie (Morphus = god der dromen).

Voor beroerdheid of popelrij: Deze ziekte,die bekend staat onder de naam Apoplexie vond ook al bestrijding in een afkooksel van Maretak. De Medicijnwinckel lanceert nog een recept, bestaande uit pioenwortel, alant,kalmoes, betonie, lavendel, maybloemen. In honing gekookt tot een pint nat, gaf het een prima middel tegen beroerten.

Voor de vallende sieckten: Een speciaal middel hiertegen was de pioenroos. De plant moest 's nachts worden uitgegraven. Men geloofde nl. dat overdag de ogen gevaar liepen. Ook de guichelheil was een middel tegen vallende ziekte, maar tevens

tegen hondsdolheid en de "draaiziekte"der schapen,welke men toeschreef aan den Boze. De naam guichelheil is afgeleid van guichelen = goochelen. Hulstbessen zijn ook goed in geval van de vallende ziekte. De pioenroos wordt verder nog van verteld: Neemt zwarte krieken,stoot daarvan de pitten aan stukken en distilleert hiervan het water.Hiertoe dient ook lindenbloeisel, Maybloemen en Hysoopwater met stroop van pioenenbloemen vermengd.

Voor stuypen en Tormynen van de kleyne kinderen: Wijnruit, boven de wieg gehangen, voorkwam de stuipjes. Ook de pioenwortel, gesoden in de wateren,die voor de vallende ziekte goed zijn genoemd,werd tegen stuypen gebruikt.

Van de geneesmiddelen voor de gebreken der oogen: Een middel tegen ooglijden is kalmoes:"hieruit kan een expert water gesoden worden,waarmee men zich de ogen betten sal". Salie en Lavendel in wijnazijn gekookt was een expert oogwatertje, gelijk ook de Blauwe knnop of duivelsbeet.

Voor de doofheyt: Neem een grote paling,kerft hem en steekt in de snede stooten knoflook, braad hem aan het spit en gebruikt het afgelopen vet met boomwol,die bij muskus gelegen heeft, in de ooren.

Voor wormen in 't oor: Het sap van Alsem of van Gentiaan of van Centaurea in het oor gedaan, is goed.

Voor tandpijn: Aan te bevelen is hier om een vlierspaan tegen de zieke kies te houden. Aan de spaander binde men een wollen draad,waarvan het andere uiteinde bevestigd moet worden aan de vlierstruik. De pijn in de kies kruipt dan vanzelf in de vlierboom en klaar is Kees. Ook een aftreksel van de wortel der Moerbeiboom was een best middel tegen tandpijn, evenals de naalden van de grove den getrokken in azijn.

Om wormen uit holle tanden te verdrijven: Het recept hiertegen is bijzonder leuk; men dacht toendertijd blijkbaar, dat de tanden werden uitgevreten door wormen en zodoende hol werden.Hier volgt het recept: Neemt het zaad van Bilzenkruid (zwaar vergiftig!) vermengt dit met gele was, maakt hiervan een koekje en legt dit op een ijzeren plaatje in de hete kolen, zet daarover een trechter,welke men in de mond moet

houden om zo de rook in de tand te ontvangen.
Voor de hoest: Neemt Jeneverbessen en kookt die in bier,waarvan al een derde deel verkookt is,drinkt hiervan een goede dronk en legt een grauw papier, waarin kaarssmeer is getrokken en komijnzaad opgestrooid,op de borst. Ook de blaadjes van gagel in water getrokken,dienen als hoestdrank,alsook die van Bevernel. De Irisolie,bereid uit de gele lis, is ook geen onbekend middeltje.
Voor het stelpen van bloed: Geen watten gebruiken,doch spinrag! Als bloedstelper werd ook het Herderstasje gebezigd. Hetzij pleistersgewijze of papsgewijze of in water gesoden. Verdere bloedstelpende middelen zijn: de gewone weegbree(breedbl.),de driedistel, de wondklaver en een soort thee,getrokken van maretakken.

Voor de Teeringhe en longe-sucht.: Neemt longenkruid(signatuurleer),rozemarijn,betonie,venushaar,smeerwortel en violenbloemen. Stoot deze kruiden,als ze gedroogd zijn tot een poeier en mengt ze door zuivere honing en gebruik 's morgens en 's avonds een weinig hiervan. Sanikel(Sanicula = heelkruid) werd ook tegen longziekten gebruikt.
Voor de gebreken van 't Herte: Hiertoe bereidde men in de Middeleeuwen uit suiker,wijn,poeder van parelen en moerbeibladeren een hartsterkend middel.
Voor de gebreken der maegh.: Thee bereid uit alsem was buitengewoon goed voor de maag en tegen de wormen. Ook de olie uit de kruizemunt,de zgn.carminativum (carmen = toveren) is heilzaam voor de maag en de buik.
Voor de gebreken der buyck.: Als probaat middel tegen buikpijn en oprispingen wordt de blauwe zeedistel genoemd.Eryngium,de wetenschappelijke naam van deze plant komt van het Griekse woord voor oprispen. De Medicynwinckel geeft tegen buikpijn het volgende middel: Neemt kamillebloemen en Venkelzaad, kook dit in water en voeg er stroop van cichoreisap en olie van anijs aan toe.

Scheurbuik is de gevreesde ziekte(gebrek aan vitamine C) waarvan de zeelieden op lange reizen vroeger zoveel te lijden hadden,wanneer men geen verse groenten kreeg en alles " uit

het vat at. Hier werd vooral het Lepel - blad tegen toegepast. Dikwijls combineerde men het ook met Myrrha, een gomhars van een hier niet inheemse soort.

Voor krampen: Hiertegen goed: maretak en ook de olie uit de barnsteen. Bijvoet dient nog heden als krampverdrijvend middel.

Voor de gebreken van de Lever: Neemt cichoreiwortel,suringhe,bladeren van Bernagie,en Tamarinde, kookt dit in zoete wei en drinkt hiervan iedere ochtend een klein beetje.

Voor de gebreken van de milt: Miltziekten dacht men te verhelpen met Munt. Eigenaardig is,dat men scheurbuik met de milt in verband bracht. In de "Medicijnwinckel"vind ik een recept tegen de"Blauwschuyt" waarmee onmiskenbaar de scheurbuik bedoeld wordt. De hele samenstelling wijst tenminste in die richting. Het boekje schrijft:

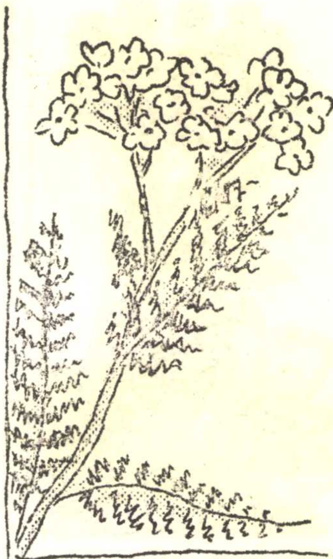
"Hiertoe is zeer dienstig den extract van lepelbladen of bereidt deze drank: Neem sap van lepelbladen, van Duyvekervel, van cichoreisap, van waterkers, sap van bekenboom (of hiermee de berk bedoeld isweet ik niet zeker) sap van venkel en een pint rinsche wijn, kookt het en giet het door een wollen lap en geef er van te drinken op de nuchtere maag.

Dit recept is een interessant voorbeeld ervan,hoe halve en gebrekkige kennis de uitwerking van een goed middel te niet kan doen. Immers:scheurbuik is gebrek aan vitamine C. Al de genoemde planten bevatten inderdaad vitamine C, maar deze wordt volkomen vernietigd door het zaakje te koken en er bovendien alcohol bij te gooien. Daar men de aard van de werking niet begreep, paste men domweg een jan- en allemansrecept toe.

Voor sweeringen in de blaes en nieren: Hiertoe dient een aftreksel van de bloemen der narcissen. Of: Men neme smeerwortel,tormentil, heemst, herderstasje, weegbree, betonie, duizendblad, zoethout en anijs en koke dit in goede mee(een honingdrank) en gebruike hiervan 3x daags.

Voor scheursel en breucken: Een beroemd middel tegen breuken was het heelkruid,in het duits Bruchkraut (breukkruid) geheten. De plant was behalve voor breuken ook uit-

stekend voor allerlei wonden,daar het een sterk helend kruid heette te zijn. Hop - en saliebladeren, in sterk bier gekookt, diende als compres op de breuken. Verder ook ons Nederlandse breukkruid(Herniaria)

Voor sweeringhen: Hiervoor wordt genoemd het bilzenkruid. Verder een stroop, getrokken uit Moerbeibladeren, getrokken weegbreebladeren, alle uitstekende middelen tegen sweeringhen en wee. "Vijf bollekens van Clapperroosen met wijn gesoden sijn seer goet ghelijf tegen alle sweeringhen", Iepenbladeren zouden etterende wonden en gebroken benen helen.

Om exterooghen of lickdoornen te verdrijven: Het salomonszegel is goed als geneesmiddel tegen eksterogen. Een beetje spekvet op eendoekje met stinkende gouwe was echter ook een afdoend middel.

Voor schurftheyt en quaetseer: De huidziekten(schurftheyt) werden genezen door driedistel en gagelbladeren.Hemelbrand(Toorts) werd in room gekookt en daarna werd een zalf gebrouwen tegen huiduitslag. Geitenmelk met vlierbast en een beetje zout, kookt het en smeert het op de schurftige plekken en de genezing wordt verzekerd.

Om wonden te genesen: Heelkruid en heelblaadjes(vlooienkruid) komen hiervoor in de eerste plaats in aanmerking. De wortel van de iris,die ook als goed wondmiddel gold,mocht pas uitgegraven worden als men een honingkoek geofferd had, want anders zouden de geesten vertoornen. De iris droeg men ook als wondvoorkomend middel. De gele lis,die hier als iris bedoeld wordt,heeft zwaardvormige bladeren wat trouwens de naam iris (xyris = scheermes) al min of meer aanduidt. In de reeds enige malen genoemde signatuurleer werd de lis dus tegen snijwonden gebruikt,vooral door de ridders,die dan de wortels onder hun harnassen droegen en bij verwonding een zalf van iriswortels gebruikten. De Medicijnwinckel noemt een hele reeks van planten,waaruit een wonddrank gebrouwen werd. Het zijn:het heydens wondtkruydt(gulden roede) rode kool,averuit, aardbei,weegbree,zenegroen,sanikel(heelkruid),duizendblad,ijzerkruid,hennep en smeerwortel. Deze kruiden werden bij voorkeur in wijn of bier gekookt. Op de wond deed men een

zalfje van honing met olijfolie en weitemeel. Als wondmiddel moeten ook nog wolverlei(Arnica montana) en wondklaver genoemd worden. Beide vinden nu nog toepassing.

Voor verbrandtheyt: Neemt ongesouten boter,gansendrek en kookt dit samen, giet het op koud water en smeert het op de gebrande plaats. Ook moerbeiblaren in olijfoliehielpen uitstekend tegen brandwonden volgens onze voorouders.

Voor koortsen: De allesgenezende bijvoet,de heilbrengende plant der Middeleeuwen wordt nu nog in de volksapotheken tegen koorts gebruikt. Ook het boerenwormkruid was een uitstekend middel tegen de koorts. Reinvaanthee(Reinvaan=boerenwormkruid),gedronken op Paasmaandag, hielp een heel jaar tegen koorts. Het heilige geel walstro,dat door Maria als bedstro voor zich en Jezus werd gebruikt,hielp vanzelfsprekend ook tegen de koortsen. De bittere stof uit de bladeren der Waterklaver, de Duitser noemt hem Fieberklee(koortsklaver)werd als plaatsvervangende stof voor kinine toegepast. Verdere koortsstillende middelen zijn Alsem, brandnetel en betonie in azijn met pioensap vermengd.

Voor de pest: Deze ziekte, die vooral in de oude tijden zulke verwoestingen aanrichtte, dat hele streken ontvolkt werden, was natuurlijk zeer gevreesd. Ze ziekte kwam plotseling op en sloopte het lichaam snel,zodat men er practisch niets tegen kon beginnen. Als we het boek van A.v.d. Werfhorst"De groote stille knecht" ter hand nemen,kunnen we op een prachtige manier beschreven lezen,hoe de mensen halfwaanzinnig worden van angst als er een pestepidemie losbreekt. De een na de ander wordt gegrepen door "de zwarte dood"en sterft na enkele dagen. Er is bijna geen mens,die de begrafenis bij wil wonen uit angst voor besmetting. Die epidemieën die tegenwoordig wat ons werelddeel betreft, gelukkig tot de zeldzaamheden behoren,braken vroeger nogal eens los.
In 1348 moet er een vreselijke slachting geweest zijn. Er wordt gesproken over 400 - 500 doden per dag. Ook in ± 1450 en van 1502 - 1522 heerste de zwarte dood. Het voornaamste voorbehoedmiddel, dat men kende tegen de pest was azijn. De

zgn. pestazijn, ook wel "vinaigre des quatre voleurs" genaamd naar een viertal galeiboeven, die bij het begraven van pest-slachtoffers dit mengsel het eerst zouden toegepast hebben. Hiernaast bestonden ook nog een aantal planten, die zouden helpen tegen de pest. De valeriaan, mistletoe benedictkruid(nagelkruid), de sterk riekende wijnruit, sàlie, rozemarijn, myrrhe, klokjesgentiaan e.a. Een bijzondere plant der pestbestrijding wil ik echter nog even apart vermelden. Het is de driedistel. Zijn wetenschappelijke naam(carlina vulgaris) dankt de plant aan Carolus Magnus ofwel Karel de Grote, een ieder welbekend natuurlijk. De volgende legende vertelt hierover:

In de tijd, dat Karel de Grote regeerde, heerste er pest in zijn landen. In een nacht, dat Karel niet slapen kon, verscheen hem een engel, die hem gebood, 's morgens naar het veld te gaan en een pijl af te schieten in de richting van de opkomende zon. De plant, die door de neervallende pijl getroffen zou worden, was het gezegende middel tegen de pest. Aldus geschiedde en de plant, die geraakt werd, was de driedistel, die daarom in de volksmond nog wel Karelsdistel heet.

Karel de Grote heeft veel voor de geneeskunde gedaan in zijn tijd, en zoals alles, wat hij deed, met ijzeren gezag. In een Capitulaire, een lijst van goede en geneeskrachtige planten, beval hij iederen hofhouder, in zijn tuin de hierin genoemde kruiden te kweken en deze maatregel is zo streng doorgevoerd en tot een traditie geworden, dat thans, meer dan 1000 jaren later in Steiermark bijv. nog tientallen van de in de Capitulaire van Carolus genoemde planten in de tuinen worden gekweekt. De "Medicynwinckel" noemt als middelen tegen de pest ook azijn, wijnazijn en verder nog rinse wijn, wijnruit, smeerwortel en scabiosa (duifkruid).

Tegen de malaria: Deze ziekte werd verholpen met welriekende kruiden. Malaria zou ontstaan door slechte lucht, wat de naam ook zegt. Enkele van die welriekende kruiden zijn: salie, roosmarijn, myrrhe, wijnruit.

Tegen jicht en rheumatiek: Een smeersel, gemaakt van heggerank, was hiervoor een goed middel. Herfsttijloos hielp

ook tegen de jicht, maar wilde men het toepassen tegen Ischias(heupjicht) dan moest men er gemalen doodsbeenderen van mensen bijvoegen. Hulstbessen en wortels, barnsteen, maretak, waren verdere geneesmiddelen.voor genoemde ziekten.

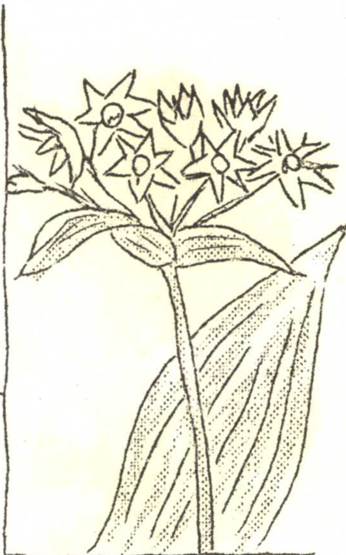
Giften: Hier zou ik een hele lijst van namen kunnen noemen. Denken we alleen al aan de giftplanten,die als gevloekte planten genoemd zijn, zoals vingerhoedskruid, Bilzenkruid, wolfskers en doodkruid en doornappel. Op enige,die in de geneeskunde een belangrijke rol speelden,wil ik toch even meer speciaal de aandacht vestigen. Een van de voornaamste is wel de nieswortel (Kerstroos= helleborus niger). Het woord helleborus zou ietsmet dood te maken hebben. De dood door het gift van deze plant gaat gepaard met ontzettende krampen. Herfsttijloos is bij gebruik van een te grote dosis eveneens dodelijk. De zaden en knollen van deze plant bevatten een giftige stof, colchicine. Een heel bekend vergift in de oudheid en Middeleeuwen was de scheerling, in combinatie met de maanbol of opium. De giftbeker van Socrates was bijv. met dit spul gevuld. Het gift werkt verlammend op de persoon,die het inneemt. Hij zal langzaam verlammen,eerst de benen,de armen,het gezicht,de keelspierem en daarna treedt (zonder de toevoeging van opium) de dood in door verlamming van de borstspieren,waarop natuurlijk met hevige krampen de verstikking volgt. De laatste 2 phasen nu worden door opiumtoevoeging "veraangenaamd". De opium benevelt en verdooft en de krampen blijven uit.

Geneesmiddelen voor ziekten,die geen ziekten zijn.

Hiermee bedoel ik enige toestanden in de menselijke ontwikkeling,die men trachtte te voorkomen of te veranderen met bepaalde middelen. Tegenwoordig weten en beseffen we,dat dit tegen de natuurwetten indruist en dus onmogelijk is, want de natuur schrijdt voort en neemt zijn rechten. Het gaat hier dus om dingen als het behouden der jeugd, de onsterfelijkheid,het verwekken van liefde, enz.

Tegen verwonden: In vroeger tijden had men behoefte aan middelen om de verwonding in de strijd te voorkomen en te genezen. Over de geneesmiddelen hebben we het al gehad eh

zelfs al over de planten,die hier thuishoren, zoals de iris. Deze plant en ook de gladiool zijn in de signatuurleer bekend als anti-wondplanten,dank zij hun zwaardvormige bladeren. Het St.Janskruid behoort ook wel bij de groep van kruiden, waarschijnlijk door de reeds in ander verband genoemde bloeddrop in zijn knoppen. Bloed en wond zijn immers broertje en zusje! Heel bekend als kruid, dat tegen verwondingen behoedtwas de daslook, in de volkstaal later bekend onder de naam allemansharnas. Alweer een toepassing,die we moeten toeschrijven aan de signatuurleer. De bol is nl. bekleed met een op een maliënkolder lijkend netvormig vlies.

Tegen vermoeidheid: Bijvoet, het beroemde middel tegen vermoeide voeten,is reeds eerder genoemd Ook andere bloemen,het St.Janskruid,de everdistel, waren goede middelen tegen vermoeidheid. Ontnam men den wandelaar de beschermende plant, dan zoudeze vermoeid neerzinken. Een takje jeneverbes op de hoed gestoken, een ijzerkruidplant,waarvan men tegen de vermoeidheid een kouseband maakte, wolfsklauwgordels en verse elzebladeren onder tegen de voetzool gelegd, zijn alle pracht remedies tegen deze "ziekte".

Planten,die jong maken: De jeugd is een belangrijk en mooi deel van ons leven,dat ondervinden wij,jeugdbonders,ten volle. Maar ook andere mensen en in het bijzonder vele vrouwen die door de jaren de strakheid van huid en lijnen benevens de frisse kleur verloren hebben en toch nog een man proberen te vinden, ook zij begrijpen tegenwoordig meer en meer,dat de jeugd een voor hen voorbijgegane glorie is. Voor de moderne middeltjes lees je maar een courantenreclame, hier zullen we er een paar oudere noemen. Het zijn weer verschillende kruiden,die voor een verjongingskuur gebruikt werden. Ze werden zowel in- als uitwendig gebruikt en op het lichaam gesmeerd als zalf of water. De bekendste zijn: salie, wijnruit, valeriaan,ijzerkruid,melisse,nieswortel,varenzaad(!), sennebladeren.

Planten,die liefde verwekken: De beroemdste, maar tevens gevaarlijkste der liefdesdranken was wel degene,die uit de alruin gebrouwen werd. Deze drank bevatte schadelijke stoffen (alkaloïden),die de geest nadelig beïnvloeden. De plant be-

zat, naar men toenmaals aannam de geheimzinnige eigenschap, liefde te verwekken ook tegen de wil in. Het verdovende gift uit deze plant is hyoscyamine en als we weten,dat de plant verwant is aan de vergiftige belladonna en dus tot de beruchte nachtschaden behoort, dan kunnen we wel begrijpen, dat het een gevaarlijk middel moet zijn geweest. In Rome stonden er dan ook zware straffen op het verstrekken van dergelijke dranken.

Een in de Middeleeuwen veel genoemde plant om liefde te verwekken is het Handekenskruid. Vele der volksnamen wijzen hier op, bijv: knaapjeskruid, juffertroost, kulletjeskruid en vele andere,waarbij en zijn,die waarachtig niet zonder blozen gezegd kunnen worden. Het gebruik is in dit geval ook weer te wijten aan de signatuurleer. De werking van deze plant op dit gebied wordt overal beschreven in oude boeken en levert een gepeperde lectuur. Een van de soorten van het geslacht orchis heeft de herinnering zelfs in zijn tegenwoordige naam bewaard:de mannetjesorchis,die we in Zuid-Limburg kunnen vinden.

Planten,die onsterfelijk maken: Het is begrijpelijk, dat de mens in zijn angst voor de dood naar middelen zocht (en nog wel zoekt) om aan deze onverbiddelijkheid te ontkomen. Veel gegevens heb ik hier helaas niet over, maar een enkel kan ik toch wel noemen. Het rozekransje, het kleine op de heide groeiende plantje, is een zg. droogbloem. Men vertelde van dit plantje,dat het nooit stierf en dat het degeen,die het droeg ook onsterfelijk maakte (signatuurleer) Steenbreekvaren was ook een goed middel. En dan mogen we niet vergeten de appel der onsterfelijkheid,die Idoena in haar mandje droeg en die de boze Loki stal. Tenslotte is er nog een recept, dat zegt, dat het eten van één jeneverbes per dag het eeuwige leven geeft. Niemand presteert het natuurlijk, zijn hele leven lang zoiets voor elkaar te brengen, dus behoeft het ook niet uit te komen. En dan wil ik dit hoofdstuk en tevens dit boekje besluiten met enige planten,die geneeskracht bezaten, en waarvan het volk geloofde, dat ze door den kwaadwilligen duivel uit woede over deze mooie eigenschap gekwetst zijn.

Een van de meest typische voorbeelden hiervan is de blauwe knoop. Duivelsbeet noemt het volk hem en de legende vertelt hiervoor, dat Satan eens de ziel van een jongen dokter had gekocht en dezen hiervoor in de plaats nog 25 jaar leven en de kennis van alle planten had geschonken. De jonge man werd een bijzonder knap dokter en bezat zoveel kennis van de plantengeneeskunde, dat er geen mensen meer ziek werden noch stierven.

Den duivel beviel dit niets en hij besloot den man voor zijn zegenrijke arbeid ongeschikt te maken door hem het licht van de ogen te ontnemen. De geneesheer was evenwel al zo goed thuis in de plantenwereld, dat hij, hoewel hij het op de tast moest doen, een zevental blauwe knopen zocht en er zich mee genas. Woedend hierover, zo vertelt men, heeft de duivel toen de wortel van de blauwe knoop afgebeten.

Er zijn geneeskrachtige planten, die hetzelfde lot als de blauwe knoop hebben ondergaan. Bijv. bosanemoon, kruipboterbloem, breedbl. weegbree, bremraap, tormentil, nagelkruid en valeriaan.

Ook het St.Janskruid zou volgens een bepaalde visie van de duivelswoede te lijden hebben gehad. De boze heeft nl. de blaadjes met één speld doorgeprikt om de plant zijn genees - krachtige en goede werking te ontnemen.

En hiermede zijn we aan de laatste snode daad van de hoofdpersoon van dit boekje gekomen.

LIJST VAN VOLKS-PLANTENNAMEN

A.

Aaronskelk	duivelsstokjes
idem(gevl)	pape
Addertong	ons heerenspeen kruid
Akkerwinde	duivelsingewand duivelsdarm O.L.Vrouwenglas
Akkerboterbl.	duivelshuis duivelsroskam duivels aan beide kanten
Anemoon	windroos
Anemoon(bos)	duivelsklauw.

B.

Ballote	godvergeten
Barbula mur.	judaspochel
Blauwe knoop	duivelsbeet
Bilzenkruid	duivelskruid duivelsoog zigeunerkruid heidenskruid
Bitterzoet	jodendoorn dulkplant alfrank
Boleet(satans)	giftige bloedzw.
Bol. luteus	satanszwam
Brem	jodenroede
Bremraap	duivelsklaver
brandnetel (grote)	duivelstong duivelsvoorschoot.
id.(kleine)	duivelskruid
Bosrank	duivel in de haag. duivelswijngaard d.-naaigaren
Bosanemoon	duivelskruid duivelsklauw duivelsbeet
Boterbloem	duivelsbeet
id. -akker	duivelshuis

C.

Cichorei	wegewachter verwenste juffer

D.

Doornappel	hellevijg steekappel duivelsappel

Driedistel	Karelsdistel
Dolik	Loki's haver
	duivelsgraan
E.	
Hardbloem	Johannesbloed
Egelantier	jodendoorn
Eik	duivelseik
	wodanseik
Eikvaren	duivelsplume
Engelwortel	Heilige Geest-wortel
Ereprijs	muizenoogkes
G.	
Gagel	vlooienkruid
Galigaan	saracijnskruid
Ganzevoet	heksekruid
Gevl.Aaronskelk	pape
Gele trilzw.	hekseboter
Glidkruid	jodekruid
Gouwe	heksenmelk
(stinkende)	duivelsmelk
Grasmuur	duivelsoog
Grootbloemmuur	duivelsoog
H.	
Haarmos	wederdood
Hardbloem	Johannesbloed
Handekenskr.	duivelsklauw
Herfsttijloos	arme Klare
Herderstasje	judasbeurs
	O.L.V.kelkjes
Heggerank	duivelskers
	duivelsraap
Herfstdraad	moesmos
Hondsdraf	duivelskandelaar
	kruip door de hage
	aardveil
	hoenderdarm
	oelkenblatties
	peerdsvoet

Hoefblad (gr)	duivelshoed
Huislook	duivelsbaard
	wodansbaard
	thorsbaard
I.	
Inktzwam	duivelsboter
J.	
St.Janskruid	Christusbloed
	St.Jansbloed
	Alfsbloed
	Heregodsbloem
Jeneverbes	karwendel
	wacholderhout
Jobstranen	tranen van O.L.V.
K.	
Kaardebol	heksekam
Kamperfoelie	duivelsmartelhout
	duivelsbes
	geitenhoorn
Kerstroos	heilige Kersteruyt
Klaver(rol)	vrouwenschoentje
Klaver(water)	koortsklaver
Klavervreter	duivesldarm
	duivelswortel
Klaproos	hellevuur
Kleefkruid	duivelskruid
	mensenvriend
Klokje(rondbl)	Heksenvingerhoed
Kornoelje	jodenkers
Kruiskruid	stoute Hendrik
Kruiswalstro	duivelsmelk
Koekoeksbl.	heergodsvlees
	St.Jozefstranen
	Jezusooghen.
L.	
Lisdodde	duivelsknoppen
	duivelsknuppel
	vloerenpisser
Look	jodenajuin
M.	
Maretak	duivelsnest

Maretak	vogellijm
Malrove	godvergeten
Mannetjes-ereprijs	muizenoogkes
Moederkoorn	duivelsaren
Moerasspirea	geitebaard
Muurpeper	jodendruifje
Muurleeuwebek	duivelshaarbos
Muizengerst	Hansje a.d.weg

N.

Naaldkervel	duivelsstop-naald.
Nagelkruid	benediktkruid
Nachtschade (zwarte)	heksebes

O.

Ooievaarsbek	duivelsklauw
	duivelsbloem

P.

Paddestoelen	toveressen
Papavers	zorgebreekers
Parelzaad	Marietranen
Perzikkruid	Christuskruid
	Jezusgras
	bloeddrop
Pimpernel	Heregodsbaardje
Populier (ratel)	vrouwetongen
	Judasboom
	jodentwijg

R.

Rapunzel	duivelskolve
Ratelaar	papeneusken
Ratelpopulier	vrouwetongen
	Judasboom
	jodetwijg
Reigersbek	duivelsklauw
Robertskruid	duivelsvork
	roobeen
Rolklaver	vrouwenschoen-tje.
Rondbl.klokje	heksenvinger-hoed

S.

Salomonszegel	springwortel
Satansboleet	giftige bloedzw.
Schapezuring	Rode Hendrik
Smalbl.weeg-bree	hondsrik
Smeerwortel	duivelsboon
Spirea	geitebaard
St.Janskruid	Christusbloed
	St.Jansbloed
	Heergodsbloem
Stalkruid	duivelsbedstro
Steenbreek-varen	wederdood
Stinkende ballote	godvergeten
Stinkende gouwe	duivelsmelk

T.

Tandzaad	zigeunerluizen
Thijm	lavendel
Thuja	levensboom
Toorts	duivelskaars
	heksenwaskaars
	hemelsbrand
Tormentil	duivelsbeet
Trilgras	beverkens
	bevernellekens
	nimmerstil
Trilzwam(gele)	hekseboter

V.

Valeriaan	duivelsklauw
	duivelsbeet
	stinkbaard
	St.Joriswortel
	kattenkruid
	kattenpier
Varens	duivelsborstels
	doolkruid
Vliegenzwam	heksehoed
Vlier	hadik
	judasboom

Vogelskers	duivelskers
Vuilboom	duivelserwt

W.

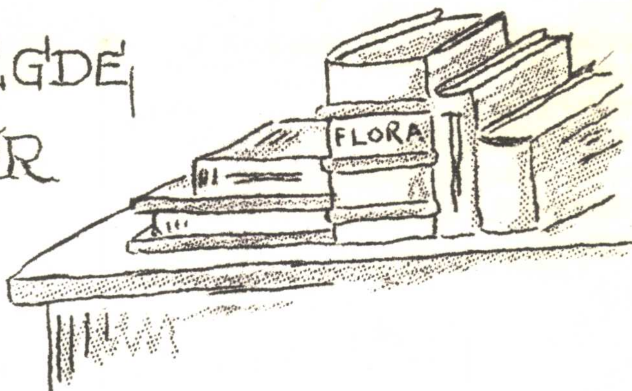
Walstro	duivelsmelk
Warkruid	duivelshaar
Wateraardbei	duivelsoog
Waterlelie-wortels	duivelskoppen
Waterklaver	koortsklaver
Waterzuring	waterpatik
Weegbree (grote)	duivelsbeet
Weegbree (smalbl.)	hondsrib
Winde	duivelsnaai-garen.
Winde(akker)	O.L.V.glazeke
	duivelsingewand
	duivelsdarm
Windhalm	jodenziel
Wolfskers	duivelstong
	doodkruid
	dolkruid
	duivelsoog
Wolfsklauw	duivelsklauwen
	heksekruit
	heksendans
	gordelkruid
Wolfsmelk	duivelsdrek
	duivelsmelk
	heksemelk
Wouw	heksekruid
Wondklaver	O.L.Vrouwe vingers
	duivelsklauw

Z.

Zuring	Rode Hendrik
Zuring (water)	Waterpatik
Zonnedauw	Mariatranen
Zw.Nacht-schade	heksebes
Zwarte Vogelkers	duivelskers.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Bertil J.	Planten in Kersttijd.
de Cock en Teirlinck	Brabants sagenboek.
Tine Cool	Bloemen mythen en legenden.
J. Heukels	Flora v.Nederland(volksnamen)
J.J. Hof	Van het alruinmannetje.
" "	Heggerank.
P. Nijland	De medicijnwinckel ,of ervaren Huishouden.
A.M.v. Prooyen	Geschiedenis der drogerijen.
Dr.Karl en Lily Reckinger	Naturkund der Osterreichische Touristenklub.
Hilde Sieg	Gottessegen der Kraüter einst und immer da.
Is. Teirlinck	Plantlore.
"	Plantenkultus.
"	Flora diabolica
"	Flora magica.
H. Uittien	Oelkenblatties (Eigen Volk)
"	Zonderlinge plantennamen(Eigen Volk)
"	Volksnamen der orchideeën.
"	Kruitmoes, kool en nog wat (L.Natuur)

Verder gebruikte ik nog ontelbare gegevens,die me door allerlei mensen werden toegezonden, zonder vermelding van de naam der schrijvers en de bron. Ik dank degenen,die me deze gegevens stuurden van deze plaats nogmaals hartelijk en houd me voor verdere toezending aanbevolen.

LIJST VAN NAMEN DER IN HET BOEKJE VOORKOMENDE PLANTENPLAATJES

blz.

2 klaproos
3 herfsttijloos
4 winde
6 doornappel
7 knikdistel
8 brandnetel met warkruid
9 heksenkruid
10 slangenwortel
11 eiks
12 aäronskelk
13 wilg
14 inktzwam
15 lisdodde
16 eik
17 stnkende gouwe
18 varen
19 distel
20 wolfsmelk
21 bies
22 wolfsklauw
23 monnikskap
24 roos
25 anemoon(bos)
26 vingerhoedskr.

blz.

27 boleet
28 huislook
29 maretak
30 bilzenkruid
30 grasklokje
32 toorts
33 St. Janskruid
34 trilgras
35 wollegras
36 bitterzoet
37 sleutelbloem
38 salomonszegel
39 bijvoet
40 ijzerkruid
41 hulst
42 jeneverbes
43 haarmos
45 addertong
44 akkerwinde
46 zonnedauw
47 gele lis
48 vergeetmijniet
49 meidoorn
50 es

blz.

51 nagelkruid
52 hazelaar
52 linde
54 alruinmannetje (Middeleeuwse prent)
55 aardbeitje
56 kalmoes
57 kamille
58 vuilboom
59 breedbl.weegbree
60 zeedistel
61 smeerwortel
62 lepelblad
63 duizendblad
64 heelkruid
65 driedistel
66 gentiaan
67 daslook
68 gagel
69 kraaiheide
69 springzaad
73 kaasjeskruid

Wie event, verdere gegevens vindt, zende ze op aan
Han Alta, Frans Halslaan 117 BILTHOVEN.

Dit boekje is verkrijgbaar door overschrijving van
f 0,45 op postgirono. 233040 van den administrateur
van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie te
WAGENINGEN.

Stencilwerk van COPIEERINRICHTING "DE KAMEEL",
Meeuwenplein 39 Amsterdam - Noord, Telefoon 60990.